

KUI VAJALIKUKS PEAVAD AJATEENIJAD AJATEENISTUST? MÕJUTEGURID JA HINNANGU MUUTUS TEENISTUSE JOOKSUL

Anet Müürsoo

ÜLEVAADE.¹ Artikli teooriaosas kirjeldatakse, mis on väärtused ja hoiakud ning nende põhjal kujunevad hinnangud ja kuidas need on seotud inimese käitumisega. Samuti seda, kuivõrd muutlikud on inimeste hoiakud ning millistel mõjuteguritel võib olla selles osa hoiakute muutumisel. Lisaks näidatakse, millised on Eesti elanikkonna hoiakud ajateenistuse vajalikkusele ja esitatakse varasemate uurin-gute tulemused selle kohta, kas ajateenijad Eestis peavad ajateenistust vajalikuks või mitte ning millised tegurid võivad hinnanguid mõjutada. Artikli analüüsisosas analüüsitakse ajateenijate hinnanguid teenistuse vajalikkusele isikliku arengu ja Eesti riigi julgeoleku seisukohalt. Kuna tegu oli longituudandmetega, võimaldas see vaadata, kuivõrd muutlikud on hinnangud ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul ja ühtlasi analüüsida, millised tegurid mõjutavad ajateenijaid oma hinnan-guid muutma või stabiilsena hoidma. Analüüsisist selgus, et kolmandiku ajateenijate puhul muutuvad hoiakud ajateenistuse jooksul ja peamisteks mõjuteguriteks on teised kaitseteemalised hoiakud. Sotsiaaldemograafilistest näitajatest osutusid olu-listeks põhiline kodune keel ja tõsiasi, kas ajateenija tuli teenistusse omal algatusel või kutse alusel. Eesti keelt põhilise koduse keelena rääkivate ajateenijate puhul on võrreldes venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatega suurem tõenäosus, et nad pea-vad ajateenistust püsivalt teenistuse jooksul vajalikuks. Samuti saab analüüsi põhjal öelda, et nendel, kes astusid ajateenistusse omal algatusel, on suurem võimalus, et nad muudavad oma hoiakut ajateenistuse vajalikkusele ainult mõnevõrra. Teisisõnu leiavad nad pärast sõduri baaskursuse (SBK) lõppu ikkagi, et ajateenistus on vajalik kas isikliku arengu või Eesti riigi julgeoleku seisukohalt. Hoiakuliste tunnuste puhul kehtib trend – kui välismissioonide olulisuse küsimuses ollakse positiivselt meele-satunud, kui usutakse, et oskused on kaitsetegevuseks piisavad, aega tuldi teenima hea meelega ja tuldaks ka siis, kui ajateenistus oleks vabatahtlik, on ka suurem võimalus, et ajateenistus leitakse vajalik olevat. Kindlat tendentsi, mis suunas hoiakud aja-teenistuse jooksul muutuvad, välja ei tulnud.

Võtmesõnad: *ajateenistuse vajalikkus, ajateenistus, hinnangud, hoiakud, hoiakute muutus*

Keywords: *importance of compulsory military service, compulsory military service, attitudes, attitude change*

¹ Autor tänab oma juhendajat, dotsent Kairi Kasearu konstruktiivse tagasiside ja kasulike näpunäidete eest.

1. Sissejuhatus

Eesti Vabariigi kodanikud on põhiseaduse paragrahvi 124 järgi kohustatud võtma osa riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras² ning Eesti Vabariigi kaitseväeteenistuse seaduse paragrahvi 2 lõike 2 punkti 1 järgi on kaitseväekohustuslane ka kutsealune, kusjuures kutsealune on lõike 3 järgi 17–27-aastane (k.a) meessoost isik kuni aja- või asendusteenistusse asumiseni või aja- ja asendusteenistusest vabastamiseni³. Teisisõnu on Eesti üks riikidest, kus ajateenistus on kohustuslik. Samuti on Eestile ajateenistus oluline julgeolekupoliitilistel põhjustel, sest Eesti kaitsepoliitika põhineb esmasel iseseisval kaitsevõimel ja NATO kollektiivkaitsel⁴. Ühtlasi on Eesti julgeolekupoliitika alustes⁵ kirjas, et Eesti kaitseväge komplekteeritakse elukutselistest ja reservkaitseväelastest ning ajateenistuses on oluline, et lisanduksid järjest uued reservüksused, toimides värbamisväljana kaadrikaitseväelaste leidmisel. Eelnevast järelduvalt saab väita, et ajateenistusel on suur tähtsus Eesti riigi julgeoleku tagamisel.

Avalik arvamus on Eestis ajateenistust pooldav⁶. 2017. aasta oktoobris pidas 92% kõikidest küsitletutest⁷ ajateenistuse läbimist noormeeste jaoks vajalikuks (63% kindlasti vajalikuks ja 29% pigem vajalikuks)⁸. Positiivne hoiak ajateenistuse vajalikkuses on olnud läbi aastate püsiv, alates 2008. aastast stabiilselt 90% või rohkem⁹. Samas, võrdluses kogu elanikkonnaga, leiavad just kutsealused ja ajateenistuse läbinud inimesed, et ajateenistus

² **Eesti Vabariigi põhiseadus** 1992. Vastu võetud 28.06.1992. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/12846827>>.

³ **Kaitseväeteenistuse seadus** 2012. Vastu võetud 13.06.2012. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/110072012001>>. [**Kaitseväeteenistuse seadus** 2012]

⁴ **Eesti julgeolekupoliitika alused** 2010. Riigikogus heaks kiidetud 12.05.2010. <http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/JPA_2010.pdf>. [**Eesti julgeolekupoliitika alused** 2010]

⁵ *Ibid.*

⁶ Hoiakuid ajateenistuse kohta on Eestis ka varasemalt uuritud. Eesti Vabariik tellib kaks korda aastas avaliku arvamuse ja riigikaitse uuringut, milles uuritakse muude aspektide seas ka Eesti elanikkonna suhtumist ajateenistusse. Riigikaitse teemalise avaliku arvamuse monitoringuseeriaga tehti algust jaanuaris 2000. Vt lähemalt **Kivirähk, J.** 2017. Avalik arvamus ja riigikaitse. Tellija: Kaitseministeerium. Tallinn: Turu-uuringute AS, lk. 42. <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/avalik_arvamus_ja_riigikaitse_oktoober_2017.pdf>. [**Kivirähk** 2017]

⁷ Uuringu käigus küsitleti 1201 Eesti elanikku (nii mees- kui ka naissoost) alates 15 aasta vanusest (**Kivirähk** 2017, lk 4).

⁸ *Ibid.*, lk. 42.

⁹ *Ibid.*

on pigem vajalik kui kindlasti vajalik – protsendid vastavalt ajateenistuse läbinute puhul 40% ja 30% ning kutsealuste puhul 35% ja 27%¹⁰. Seega on ajateenistusega otseselt kokkupuutuvate vastajate hulgas, võrreldes kogu elanikkonnaga, mõnevõrra rohkem vajalikkuses kahtlejad. Oluline on siin järelalusena välja tuua, et ajateenistuse läbinud isikud peavad ajateenistust vajalikumaks kui need, kellel on võimalik teenistus alles ees. Seega võib eeldada, et hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta võib ajateenistuse jooksul mõnevõrra paraneda.

Elanikkonna seas korraldatud uuringud on toonud esile rahvustevahelised erinevused – 69% eestikeelsetest vastajatest peab ajateenistust kindlasti vajalikuks ja sama protsent venekeelsete vastajate puhul on 52¹¹. Erinevusi on näha ka vanuseti – kehtib üldine tendents, et mida vanem on vastaja, seda suurem on tõenäosus, et ta peab ajateenistust noormeeste jaoks kindlasti vajalikuks. Seega nende puhul, keda ajateenistus isiklikult puudutab (nooremad vanusegrupid 15–19-aastased ja 20–29-aastased), on väiksem võimalus, et nad peavad ajateenistust kindlasti vajalikuks¹². 15–19-aastastest noortest leidis 43% ning 20–29-aastasest 44%, et ajateenistus on kindlasti vajalik¹³. Nende puhul oli ka suurim protsent, et ajateenistust peeti kas pigem või täiesti mittevajalikuks (vastavalt 15–19-aastaste puhul 12% ja 20–29-aastaste puhul 17% vastanutest)¹⁴. Seega saab väita, et üldine hoiak ajateenistuse vajalikkuses on ühiskonnas positiivne, kuid nende seas, kes ise või kelle eakaaslastel puutuvad ajateenistusega isiklikult kokku, on see ühiskonna üldise arusaamaga võrreldes palju vähem positiivne.

Teisalt võib esile tuua, et hoiakud ja arusaamad võivad ajateenistuse jooksul muutuda¹⁵ ning seda juba sõduri baaskursuse (SBK) jooksul¹⁶. Pärast SBK-d väärtustasid ajateenijad rohkem perekonda ja agressiivsust, suurenenud

¹⁰ **Turu-uuringute AS** 2016. Arvamused Kaitseväest enne ja pärast ajateenistust. Tallinn, lk 11. <<https://www.kra.ee/static/Aruanne-2016.pdf>>. [**Turu-uuringute AS** 2016]

¹¹ **Kivirähk** 2017, lk 42.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ **Kasearu, K.** 2017. Ajateenistuse vajalikkus ja Kaitseväge kuvand – mil määral muutuvad ajateenijate arvamused ajateenistuse jooksul? – Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused. Artiklikogumik. Tartu: SJKK. <https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/ajateenistuse_vajalikkus_ja_kaitsevae_kuvand.pdf>. [**Kasearu** 2017]

¹⁶ **Prants, R.** 2013. Ajateenijate hoiakute muutmine sõduribaaskursuse jooksul. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia. <https://digiriitl.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/84/2013_Prants.pdf?sequence=1>. [**Prants** 2013]

oli õigusteadlikkus ja ajateenijad löid rohkem põhjus-tagajärg seoseid ehk mõeldi rohkem oma tegude tagajärgedele ja oldi kaalutlevamad¹⁷. Samuti näitasid ajateenijad pärast SBK läbimist üles tahet muuta oma hoiakuid vastavalt ühiskonnas kehtivatele tava- ja moraalinormidele¹⁸. Eestis ei ole veel põhjalikult uuritud, mis tegurid ja mil määral need põhjustavad hoiakute muutusi teenistuse kestel. Käesolev artikkel keskendub järgmistele uurimisküsimustele: Mida arvavad ajateenistuse vajalikkusest ajateenijad teenistuse alguses ja pärast SBK läbimist? Kuivõrd on hinnang ajateenistuse vajalikkusest mõjutatud sotsiaaldemograafilistest ja kuivõrd hoiakulistest teguritest? Kuivõrd ja kas üldse muutuvad hinnangud ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul? Mis tegurid mõjutavad ajateenistuse vajalikkusele antud hinnangute võimalikke muutusi? Analüüsitakse kahte tüüpi mõjutegureid – hoiakulisi ja sotsiaaldemograafilisi. Artiklis on lähtutud teoreetilisest eeldusest, et hoiakud võivad muutuda^{19, 20, 21, 22} ja eriti siis, kui inimese elus toimub mõni suur pööre^{23, 24, 25} või kui kujuneb ümber vanusega seotud roll, mida isik ühiskonnas parasjagu kannab²⁶ – see tähendab, et väärtused sotsialiseeruvad²⁷.

¹⁷ *Ibid.*, lk 66, 79.

¹⁸ *Ibid.*, lk 79.

¹⁹ **Bardi, A.; Goodwin, R.** 2011. The dual route to value change: Individual processes and cultural moderators. – *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 42, pp. 271–287. [**Bardi, Goodwin** 2011]

²⁰ **Maio, G. R.** 2010. Mental representations of social values. – *Advances in experimental social psychology*. Ed. by Zanna, M. P. Vol. 42, New York, NY: Academic Press, pp. 1–43. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260110420018?showall%3Dtrue%26via%3Dihub>>. [**Maio** 2010]

²¹ **Schwartz, S. H.** 2005. Validity and applicability of the theory of values. – *Valores e comportamentos nas organizacoes*. Ed by. Tamayo, A. & Porto, J. B. Petropolis, Brasil: Editora Vozes, pp. 56–95. [**Schwartz** 2005]

²² **Bardi, A.; Buchanan, K. E.; Goodwin, R.; Robinson, M.; Slabu, L.** 2014. Value Stability and Change During Self-Chosen Life Transitions: Self-Selection Versus Socialization Effects. – *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 106, No. 1, pp. 131–147 [**Bardi et al.** 2014]

²³ **Bardi, Goodwin** 2011.

²⁴ **Bardi et al.** 2014.

²⁵ **Maio** 2010.

²⁶ **Schwartz** 2005.

²⁷ **Bardi et al.** 2014.

2. Väärtused ja hoiakud ning nende põhjal kujunevad hinnangud

2.1. Milleks uurida väärtusi ja hoiakuid?

Igal inimesel on elunähtuste puhul oma teatud väärtused ja hoiakud. Väärtused on isiklikest soovitud lõppeesmärkidest tulenevad üldistatud uskumused, mis juhivad inimese hinnanguid ja käitumist²⁸ ning on järjestatud isikliku tähtsuse järgi^{29, 30}. Paljud väärtuste uurijad^{31, 32, 33, 34} on välja pakkunud, et need kujunevad suure tõenäosusega välja just konkreetse indiviidi vajaduste, iseloomuomaduste, temperamendi, isiklike kogemuste ja sotsialiseerumise tulemusena. Väärtused omakorda juhivad ja kujundavad inimeste hoiakuid, arusaamasid, eesmäärke ja käitumist^{35, 36}.

Tihti põhjendatakse inimeste käitumist just väärtuste kaudu³⁷ või et vähemalt mingis ulatuses kujundavad need inimeste eesmäärke, hoiakuid ja käitumist³⁸. Üheks tuntuimaks hoiakute ja käitumise seose teooriaks on planeeritud käitumise teooria³⁹. Selle teooria kohaselt sõltub inimkäitumine kavatsusest, mis on omakorda sõltuv käitumisele suunatud hoiakutest, subjektiivsetest normidest ja tajutavast käitumuslikust kontrollist, mis omakorda kujuneb

²⁸ **Schwartz, S. H.** 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. – *Advances in experimental social psychology*, Vol. 25. Ed. by Zanna, M. P. New York: Academic Press, pp. 1–65.

<<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260108602816>>. [**Schwartz** 1992]

²⁹ *Ibid.*

³⁰ **Rokeach, M.** 1973. *The nature of human values*. New York: Free Press. [**Rokeach** 1973]

³¹ **Rokeach** 1973.

³² **Schwartz** 1992.

³³ **Roccas, S.; Sagiv, L.; Schwartz, S. H.; Knafo, A.** 2002. The Big Five personality factors and personal values. – *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 28.

³⁴ **Calogero, R. M.; Bardi, A.; Sutton, R.** 2009. A need basis for values: Associations between the need for cognitive closure and value priorities. – *Personality and Individual Differences*, Vol. 46.

³⁵ **Maio** 2010.

³⁶ **Bardi, A.; Calogero, R. M.; Mullen, B.** 2008. A New Archival Approach to the Study of Values and Value-Behavior Relations: Validation of the Value Lexicon. – *Journal of Applied Psychology*, Vol. 93.

³⁷ **Schwartz** 1992.

³⁸ **Maio** 2010.

³⁹ **Ajzen, I.** 1991. The Theory of Planned Behavior. – *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Vol. 50, Issue 2.

välja uskumustest⁴⁰. Taustamõjutajateks on ka individuaalsed näitajad, nagu näiteks väärtused ja stereotüübid, sotsiaaldemograafilised tegurid (sh kultuuriline taust) ning muud teadmised (nt meedia)⁴¹. Seega saab eelnevast lähtudes öelda, et hoiakud on ühed tegurid, mis mõjutavad inimese käitumist. Teisisõnu, suunates teadlikult indiviidi hoiakuid, on võimalik mõjutada tema käitumist. Eesti julgeoleku ja Kaitseväe seisukohalt on oluline, et kujundataks positiivne kaitsetahte hoiak, mis kokkuvõttes tagaks selle, et kaitsetegevusse panustaks suurem hulk inimesi⁴².

2.1.1. Kuidas uurida hoiakuid?

Kui väärtused on ajas püsivamad ja situatsiooniülesemad, siis hoiakud sõltuvad situatsioonist ja on suunatud kas mingile abstraktsele või kindlale objektile⁴³. Hoiakuid saab vaadata kui indiviidide tunnetuslikke representatsioone, millega antakse nähtusele positiivne või negatiivne hinnang⁴⁴. Seega saame hinnangute kaudu välja selgitada inimeste hoiakud. Teisisõnu on hoiakud operatsionaliseeritud hinnangute kaudu⁴⁵. Üldistatult – inimestel on erinevad väärtushinnangud, mis on püsivamad ehk muutuvad vähem, need on baasilisemad ja situatsiooniülesemad, millest omakorda kujunevad välja hoiakud abstraktsete või konkreetsete nähtuste või objektide kohta (on konteksti- või situatsioonispetsiifilisemad), millele antakse omakorda hinnang – kas siis positiivne või negatiivne. Selles uurimuses on kasutatud põhitunnustena ajateenistuse vajalikkusele antud hinnanguid, mis võisid olla nii positiivsed kui ka negatiivsed, tänu millele on võimalik välja selgitada ajateenijate hoiakud teenistuse vajalikkuse kohta.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² **Narusk, J.** 2010. Ajateenijate riigikaitsetahte ja sellest aru saamine 2001 võrdlus 2010 Kirde kaitseringkonna ajateenijatega. Lõputöö. Tartu: KVÜÕA.
<https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_41887_download&client_id=uusilias>.

⁴³ **Bergman, M. M.** 1998. Social representations as the mother of all behavioral predispositions? The relations between social representations, attitudes, and values. – Papers on Social Representations. Vol. 7, p. 82.

⁴⁴ **Eagly, A. H.; Chaiken, S.** 1993. The psychology of attitudes. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College.

⁴⁵ **Roberts, C.** 2010. Measuring Social Attitudes. Social Measurement through Social Surveys. An Applied Approach. Ed. by Blumer, M.; Gibbs, J.; Hyman, L. Farnham: Ashgate Publishing Limited, p. 196.

2.2. Kuivõrd püsivad on väärtused, hoiakud ja hinnangud?

Väärtusi peetakse üldjuhul suhteliselt stabiilseteks⁴⁶, mis ei tähenda, et need mitte mingil juhul ei muutu – väärtused on sotsialiseerumisele lihtsalt vähem vastuvõtlikud kui näiteks hoiakud⁴⁷, sest väärtused on oma olemuselt palju abstraktsemad⁴⁸ ja hõlmavad kesksemaid kohti inimeste baasteadmistes, mistõttu on nad muutustele vähem vastuvõtlikud⁴⁹. Varem on uuritud pigem väärtuste püsivust, mitte niivõrd seda, et nad võivad ka muutuda⁵⁰. Viimastel kümnenditel on hakatud rohkem rääkima teemal, kuivõrd püsivad on väärtused ja kuivõrd need võivad aja jooksul muutuda. Väärtusuuringute tulemusena on leitud, et inimeste väärtushinnangud võivad muutuda, kui inimeste elus toimub mingi suur pööre^{51, 52} – väärtused muutuvad vastavalt sellele, mis sobitub paremini uute elusituatsioonidega⁵³. Väärtuste muutumise puhul mängivad olulist rolli indiviidi vanusega seotud muutused elukaarel ning see, millist sotsiaalset rolli ta ühiskonnas parasjagu kannab⁵⁴ – mida rohkem aspekte inimese elus muutub, seda altimad on väärtused muutustele ehk väärtused sotsialiseeruvad⁵⁵. Ajateenistusse astuja elus muutub palju – elukoht, uued kaaslased, eemalolek lähedastest, koolist või tööst jne. Senised arusaamad ja hinnangud võivad muutuda, eriti selle kohta, mis puudutab ajateenistust, kaitsevalmidust ja -tahet. Seega, kui muutuvad väärtused, muutuvad ühtlasi ka hoiakud eri nähtustesse suhtumisel, sest väärtustest kujunevad välja hoiakud, mis on omakorda operatsionaliseeritud hinnangute kaudu.

2.3. Kaitseväe põhiväärtused ja hoiakud teenistuse jooksul

Ajateenijad on osa ühiskonnast, mistõttu saab eeldada, et nende hoiakuid mõjutavad üldised ühiskonna arusaamad. Eesti ühiskond leiab, et ajateenistus

⁴⁶ Rokeach 1973, p. 11.

⁴⁷ Bardi *et al.* 2014, p. 133.

⁴⁸ Schwartz 1992.

⁴⁹ Bardi, Goodwin 2011.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Maio 2010.

⁵³ Bardi, Goodwin 2011.

⁵⁴ Schwartz 2005.

⁵⁵ Bardi *et al.* 2014.

on vajalik^{56, 57} samuti väärtustavad Eesti elanikud turvatunnet^{58, 59}, mistõttu võib eeldada, et ka ajateenistust peetakse vajalikuks, sest see võib olla üks aspekt, mis loob inimestes turvatunnet. Seda, kas ühiskond on ajateenistuse puhul pigem pooldaval seisukohal või mitte, mõjutab asjaolu, kas teenistus on riigis kohustuslik või mitte ning missugune retoorika ühiskonnas ajateenistuse kohta levib⁶⁰. Seetõttu võib oletada, et ajateenijad on ajateenistuse vajalikkuse küsimuses pigem positiivselt meelestatud ja samas ka mõjutatud mitmetest ühiskonnas levivatest müütidest, nt „saad poisist meheks” või „arendad oma distsipliini”⁶¹, mis võivad ühelt poolt tekitada näiteks hirmu või teisalt hoopis positiivset ootusärevust. Peale ühiskondliku konteksti on oluline rääkida indiviidi ümbritsevast vahetust keskkonnast, mis ajateenijate puhul on kardinaalselt erinev harjumuspärasest. Uus keskkond on väljapoole suletud ja hõlmab endas liikmeks olemist uues sotsiaalses grupis ja militaarses organisatsioonis.

Ajateenijate kui ühe sotsiaalse grupi puhul on oluline termin sotsiaalne sidusus, mida soodustavad jagatud väärtused, usaldus, solidaarsus⁶² ja militaarkontekstis ühisõppused, mille käigus luuakse sotsiaalsed kontaktid⁶³ ja sotsiaalsed sidemed gruppide, rühmakaaslaste, ülemate, väeosa ja Eesti kaitseväge kui institutsiooni vahel⁶⁴. Sõduritel on kaitsetahe ja nad on nõus oma elu mängu panema, kui neid ümbritsevad oma grupi liikmed ehk sõbrad, mistõttu sõltub kaitsevägegi tugevast sotsiaalsest sidususest⁶⁵. Samuti on

⁵⁶ Kivirähk 2017. lk 42.

⁵⁷ Turu-uuringute AS 2016.

⁵⁸ Lilleoja, L.; Tart, I. 2011. Estonian Basic Value Structures. – Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. Ed. by Tart, I. Tartu: TÜ Kirjastus, p. 49.

⁵⁹ Realo, A. 2013. Väärtused. Eesti inimarengu aruanne 2012/2013. Eesti maailmas. Tallinn: Eesti Koostöökoogu, lk 43–53.
<https://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf> (08.04.2018).

⁶⁰ Leander, A. 2004. Drafting community: understanding the fate of conscription. – Armed Forces and Society, Vol. 30, No. 4. [Leander 2004]

⁶¹ Uuk, R. 2013. Eesti ajateenistuse müüdid. Risto Uuk'i kodulehekülj.
<<http://www.ristouuk.com/eesti-ajateenistuse-muudid/>> (26.02.2018).

⁶² Breidahl, K. N.; Holtug, N.; Kongshøj, K. 2018. Do shared values promote social cohesion? If so, which? Evidence from Denmark. – European Political Science Review, Vol. 10, Issue 1. [Breidahl *et al.* 2018]

⁶³ King, A. 2006. The Word of Command. Communication and Cohesion in the Military. – Armed Forces and Society, Vol. 32, No 4. [King 2006]

⁶⁴ Siebold, G. L. 2007. The Essence of Military Group Cohesion. – Armed Forces and Society, Vol. 33, No. 2.

⁶⁵ King 2006.

relvajõud jätkusuutlikud ainult siis, kui nende liikmed pühenduvad kollektiivsetele eesmärkidele ja usaldavad üksteist⁶⁶, mis on ka välja toodud mitmete riikide militaarorganisatsioonide põhiväärtustes^{67, 68, 69}. Peale selle muudab grupina ühes ja samas uues situatsioonis olemine grupi liikmed vastuvõtlikumaks teiste liikmete ideedele⁷⁰, mis tähendab, et ollakse mõjutatavamad. Seega tekib ajateenijatest suure tõenäosusega ühise tegevusega sidus grupp, kus liikmed jagavad ühiseid väärtusi, usaldavad teineteist ja on seetõttu teineteise poolt rohkem mõjutatavad.

Peale ühiskonnas levivate hoiakute kujundab sõdurit sõjaliselt korraldatud organisatsioon ise, kes peaks seda tegema nii, et noorsõdur võtaks otsuseid vastu vastavalt organisatsiooni huvidele, mitte mõjutatuna eakaaslastest⁷¹. Riikide militaarorganisatsioonide põhiväärtustena on peamiselt esile toodud austus^{72, 73, 74} julgus/ vaprus^{75, 76, 77, 78}, lojaalsus^{79, 80, 81}, ennastsalgavus^{82, 83} või

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ **Values and Standards of the British Army** 2008. Great Britain, British Army. <<http://ethics.iit.edu/ecodes/node/5512>>. [**Value and Standards of the British Army** 2008]

⁶⁸ **Core Values**. Swedish Armed Forces kodulehekül. <<https://www.forsvarsmakten.se/en/about/vision/core-values/>>. [**Core Values**]

⁶⁹ **Marshall, A.** 2017. US Navy Values & Standards. US Navy Core Values. Boot Camp & Military Fitness Institute kodulehekül. <<https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.com/2017/06/23/us-navy-values-standards/>>. [**Marshall** 2017]

⁷⁰ **Bruggeman, J.** 2018. Consensus, cohesion and connectivity. – Social Networks, Vol. 52.

⁷¹ **Patterson, M. S.; Phipps, J. E.** 2002. Ethics – Redirecting the Armys Moral Compass. Harvard University, John F. Kennedy School of Government. National Security Programm, pp. 6, 9. <<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a404268.pdf>>.

⁷² **The Army Values**. U.S. Army. Army.mil kodulehekül. <<https://www.army.mil/e2/downloads/rv7/values/armyvalues.pdf>>. [**The Army Values**]

⁷³ **Land Force** 2014. Lithuanian Armed Forces kodulehekül. <https://kariuomene.kam.lt/en/structure_1469/land_force.html>. [**Land Force** 2014]

⁷⁴ **Marshall** 2017.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ **The Army Values**.

⁷⁷ **Land Force** 2014.

⁷⁸ **Value and Standards of the British Army** 2008.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ **The Army Values**.

⁸¹ **Land Force** 2014.

⁸² **Value and Standards of the British Army** 2008.

⁸³ **The Army Values**.

lihtsalt pühendumine^{84, 85}. Samas on näiteks Leedu põhiväärtustes kirjas ka patriotism⁸⁶ ja Rootsisis avatus, sh ka usaldus⁸⁷. Eesti kaitseväge põhiväärtustes on esindatud ausus, vaprus, asjatundlikkus, ustavus, koostöövalmidus ja avatus^{88, 89}, mis omakorda kujundavad Kaitseväge organisatsioonikultuuri⁹⁰. Eetikakoodeks on Kaitseväge isikkoosseisule soovituslike juhtnööride kogum, tavakodanikele selgitab see organisatsiooni ootusi ja nõudmisi oma liikmetele⁹¹. Põhiväärtused on esile toodud koos mina-vormis selgitustega, „kuna iga muutus peab alguse saama inimesest endast”⁹². Kaitseväge eetikakoodeksi⁹³ sissejuhatuses on sõnastatud organisatsiooni ootus, et inimene muudab oma väärtusi vastavalt organisatsiooni huvidele. Kaitseväge teenistuse seaduse paragrahvis 6 on öeldud, et „sõjaväeline väljaõpe on Kaitseväge nõuetele vastav teadmiste, oskuste, vilumuste ja hoiakute kogum, mis on vajalik teenistusülesannete edukaks täitmiseks rahu- ja sõjaajal”⁹⁴ ja sama seaduse paragrahvi 56 lõikes 4 seisab, et „esmane sõjaväeline väljaõpe on väljaõpe, mille käigus omandatakse lahingutegevuseks ja edasise teenistuse jätkamiseks vajalikud esmased sõjaväelised teadmised, oskused ja hoiakud”⁹⁵. Eelnevalt saab järeldada, et nende dokumentide alusel on Kaitseväel kui organisatsioonil oma kindlad väärtused ja hoiakud, mida ajateenijatele selgitatakse ja õpetatakse. Sõjalise õppe käigus ja selle lõppedes peaksid ajateenijate väärtused ja hoiakud järgima Kaitseväge põhiväärtusi ehk need peaksid sotsialiseeruma. Kuna väärtused ja hoiakud on militaarorganisatsioonile väga oluline teema, on Kaitseväes sõnastatud põhiväärtuste eetikakoodeks ning selle vajalikkus tuuakse välja ka seadustes. Vaatamata eelnevalt kirjeldatule, on selgunud,

⁸⁴ Marshall 2017.

⁸⁵ Land Force 2014.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Core Values.

⁸⁸ Kaitseväge eetikakoodeks 2016. Kinnitatud Kaitseväge juhataja 17.02.2016 käskkirjaga nr 54. <<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/symbolika/Kv%20eetikakoodeks%20KVJ%20kk%20nr%2054.pdf>>. [Kaitseväge eetikakoodeks 2016]

⁸⁹ Kaitseväge sisemäärustik 2013. Kinnitatud Kaitseväge juhataja 05.04.2013 käskkirjaga nr 95. <<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/organisatsioon/õigusaktid/Kaitseväge%20sisemäärustik.pdf>>.

⁹⁰ Kaitseväge eetikakoodeks 2016.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Kaitseväge teenistuse seadus 2012.

⁹⁵ *Ibid.*

et vähemalt ajateenijatest juhtide puhul ei suuna Eesti kaitseväge hoiakute kujunemist⁹⁶.

Varasematest uuringutest on teada, et 2016. aastal ajateenistusse astunute puhul ei mängi vanus, haridustase ega ajateenistusse pöördumise alus (kas enda avalduse või kutse alusel) rolli selles, kas hoiak ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul muutub või ei⁹⁷. Muutlikum on hinnang ajateenistuse vajalikkusele aga nende puhul, kelle kodukeel on vene keel⁹⁸. Samuti on teada, et erinevused sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes olid suuremad küsimuse puhul, mis käsitleb ajateenistuse vajalikkust Eesti riigi julgeoleku seisukohalt, kui küsimuse puhul, mis käsitleb ajateenistuse vajalikkust isikliku arengu seisukohalt⁹⁹. Ajateenistuse jooksul muutub teenistujatel rohkem arvamus selle kohta, kas ajateenistus on vajalik isikliku arengu seisukohalt ning vähem selle kohta, kas ajateenistus on vajalik Eesti riigi julgeoleku seisukohalt¹⁰⁰. Seda teadmist arvesse võttes on artikli analüüsis kasutatud sotsiaaldemograafilisi tegureid, et selgitada, kuidas need mõjutavad ajateenistuse vajalikkuse kohta käivate hoiakute muutusi. Samuti on varasem uuring näidanud, et pool aastat Afganistanis teeninud Rootsi sõdurid oma väärtusi suures osas ei muutnud, olgugi, et tegemist oli viibimisega teistsuguses sotsiaalses keskkonnas (militaarses) – näha oli vaid minimaalseid muutusi üldise keskmise poole¹⁰¹. Kusjuures hoiakute muutusi mõjutasid minimaalselt haridus ja varasem missioonidel osalemise kogemus ning mõnevõrra rohkem indiviidide isikuomadused¹⁰². Ülalkirjeldatust lähtuvalt saab eeldada, et ajateenijate hoiakuid võivad mõjutada nii kaudne keskkond (ühiskond) kui ka ümbritsev lähikeskkond (militaarorganisatsioon, teenistukaaslased) ning sotsiaaldemograafilised tegurid. Seetõttu on selle artikli analüüsis peale sotsiaaldemograafiliste tegurite vaadeldud ajateenijate hoiakulist profiili ehk kuidas teised kaitseteemalised hoiakud on seotud ajateenistusse suhtumisega ning hoiakulist küsimust, kuivõrd usaldatakse teisi inimesi.

⁹⁶ **Pungar, M.** 2014. Ajateenijast juhtide hoiakute kujundamine Kuperjanovi ja Viru jalaväepataljoni jalaväekompaniide näitel. Magistritöö. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, lk 88. <https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_30910_download&client_id=uusilias>.

⁹⁷ **Kasearu** 2017, lk 65.

⁹⁸ *Ibid.*, lk 66.

⁹⁹ *Ibid.*, lk 74.

¹⁰⁰ *Ibid.*, lk 65.

¹⁰¹ **Sundberg, R.** 2016. Value Stability and Change in an ISAF Contingent. – *Journal of Personality*, Vol. 84, No.1, p. 91. [**Sundberg** 2016]

¹⁰² *Ibid.*, pp. 98–99.

3. Andmed ja meetodika

Analüüsis kasutatakse 2016. aastal kogutud Eesti kaitseväge inimvara kompleksuuringu I ja II uuringuetapi andmeid (kogutud vastavalt ajateenistuse alguses ja pärast sõduri baaskursust 4.–5. kuul (edaspidi nimetatud ka „ajateenistuse alguses” ja „pärast SBK-d”). I uuringuetapil vastas küsimustikule kokku 2677 ajateenijat (91% ajateenistust alustanutest) ja II uuringuetapil 2084 ajateenijat (71% ajateenistust alustanutest). Kahe uuringuetapi peale on longituudseid andmeid kokku 1908 (65% ajateenistust alustanutest) vastaja kohta. Eel- ja põhikutset vaadeldakse analüüsis ühtse valimina.

3.1. Analüüsis kasutatavad tunnused

3.1.1. Sõltuvad tunnused

Analüüsis on kasutatud kahte põhilist ankeediküsimust: 1) Kuivõrd vajalikuks peate ajateenistuse läbimist Eesti riigi julgeoleku jaoks? ja 2) Kuivõrd vajalikuks peate ajateenistuse läbimist isikliku arengu jaoks? Küsimustele oli ajateenijatel võimalik vastata, valides nelja järjestusskaala vastusevariandi vahel: „kindlasti vajalik”, „pigem vajalik”, „pigem mittevajalik” ja „täiesti mittevajalik”. Mõlemad tunnused on kodeeritud kaheväärtuseliseks, kus on kokku liidetud kaks esimest („vajalik”) ja kaks viimast väärtust („mittevajalik”). Kahe küsimuse põhjal moodustati mõlema uuringuetapi jaoks eraldi koondtunnus, mille alusel on võimalik ajateenijad liigitada nelja gruppi:

- 1) „vajalik nii riigi kui isikliku arengu seisukohalt” – kokku on liidetud mõlema tunnuse väärtused „vajalik”;
- 2) „vajalik riigi, aga mitte isikliku arengu seisukohalt” – kokku on liidetud esimese tunnuse väärtus „vajalik” ja teise tunnuse väärtus „mittevajalik”;
- 3) „vajalik isikliku arengu, aga mitte riigi seisukohalt” – kokku on liidetud esimese tunnuse väärtus „mittevajalik” ja teise tunnuse väärtus „vajalik”;
- 4) „ei ole kummalegi vajalik” – kokku on liidetud mõlema tunnuse väärtused „mittevajalik”.

Mõlemad moodustatud tunnused on edaspidi I ja II etapi regressioonanalüüsis kasutusel sõltuvate tunnustena. Moodustatud I etapi tunnusel (edaspidi nimetatud ka kui „ajateenistuse vajalikkus I”) on vastused olemas 2383 respondendi kohta ja II etapi tunnusel (edaspidi nimetatud ka kui „ajateenistuse vajalikkus II”) 1848 respondendi kohta.

Artiklis uuritakse, kas ja mil määral hoiakud ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul muutuvad ning millised tegurid võivad olla nende muutuste põhjustaja(te)ks. Selle tarbeks on moodustatud kahe ülalkirjeldatud uue tunnuse põhjal üks koondtunnus, millel on viis kategooriat:

- 1) „püsivalt vajalik” – vastajad, kelle pooldav hinnang ajateenistuse vajalikkusele on jäänud ajas püsivaks. Nad on vastanud mõlemal uuringuetapil samamoodi ja leidnud, et ajateenistus on nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt vajalik või vähemalt ühe eelnevalt nimetatud aspekti puhul vajalik;
- 2) „vajalikkus paraneb” – vastajad, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on paranenud. Nad on vastanud, et ajateenistus ei ole vajalik ei riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu või ainult ühe eelnevalt nimetatud seisukohalt. Pärast SBK-d on nad hinnanud ajateenistuse vajalikuks kas nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohast või kui vastanu eelnevalt hindas, et ajateenistus pole kummalgi puhul vajalik, siis pärast SBK lõppu hindas ta ajateenistuse vajalikuks vähemalt ühe eelnevalt nimetatud aspekti puhul;
- 3) „mõnevõrra pooldajad” – vastajad, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on mõnevõrra muutunud, st nad on varem leidnud, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohast, aga pärast SBK-d leidnud, et ajateenistus on vajalik ainult riigi julgeoleku või isikliku arengu seisukohalt või vahetanud hinnangu vajalikkusele välja, leides ajateenistuse alguses, et ajateenistus on vajalik isikliku arengu seisukohalt ja pärast SBK-d, et ajateenistus on vajalik riigi julgeoleku seisukohalt või vastupidi;
- 4) „vajalikkus halveneb” – vastajad, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on halvenenud. Teisisõnu on nad varem hinnanud, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu või emba-kumba seisukohalt, pärast SBK-d leidsid aga, et ajateenistus ei ole vajalik kummagi seisukohalt;
- 5) „püsivalt mittevajalik” – vastajad, kelle hinnangul ei ole ajateenistus vajalik ei ajateenistuse alguses ega ka pärast SBK-d ei Eesti riigi julgeoleku ega ka isikliku arengu seisukohalt. Kirjeldatud tunnust on edaspidi nimetatud kui „vajalikkuse muutus” ja kasutatud vajalikkuse muutuse regressioonanalüüsis sõltuva tunnusena. Koondtunnuse moodustumist on võimalik näha lisa 1 lisatabelist 1.

3.1.2. Sõltumatud tunnused

Muutuse dünaamika prognoosimiseks logistilise regressioonanalüüsi abil on kasutatud sotsiaal-demograafilisi tunnuseid I uuringuetapist ning rühmale või ajateenistusele iseloomulikke ehk hoiakulisi tunnuseid I uuringuetapist (I etapi regressioonanalüüsis) ja II uuringuetapist (II etapi ja vajalikkuse muutuse regressioonanalüüsis). Kirjeldavast statistikast on võimalik ülevaade saada lisa 1 lisatabelitest 2–4.

Kasutatavad sõltumatud tunnused I uuringuetapist (sotsiaaldemograafilised küsimused):

- vastaja vanus, mis on kodeeritud kolme gruppi: 18–19-aastased, 20–22-aastased ning 23-aastased ja vanemad ajateenijad;
- vastaja põhiline kodune keel – kas eesti või vene;
- vastaja elukoht, mis on kodeeritud nelja rühma: 1) suur linn (Tallinn, Tartu, Narva); 2) maakonnakeskus/väikelinn/alev; 3) alevik/suurem küla ja 4) väiksem küla/talu;
- vastaja haridustase, mis on kodeeritud nelja gruppi: 1) põhiharidus või kutseharidus põhihariduse baasil; 2) keskharidus; 3) kutseharidus keskhariduse baasil/keskeriharidus; 4) rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD);
- tunnus, kas vastaja astus ajateenistusse enda avalduse või kutse alusel.

Järgnevad kaks tunnust kuuluvad hoiakute-tunnuste alla ja pärinevad kõigi kolme regressioonanalüüsi puhul I uuringuetapist:

- „Milliste tunnetega ajateenistusse tulite?“, mille skaala on kahepalline: 1) tulin hea meelega (tuln hea meelega + olin valmis oma kohust täitma) ning 2) vastumeelselt (võimaluse korral oleksin tulemata jätnud + tuln täiesti vastumeelselt);
- „Kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis kas oleksite astunud ajateenistusse?“, mille skaala on kahepalline: 1) jah (jah, kindlasti + arvatavasti jah) ning 2) ei (arvatavasti mitte + kindlasti mitte).
- Analüüsis kasutatavad hoiakutepõhised tunnused, mis on pärit kas I uuringuetapi tunnuste (I etapi regressioonanalüüs) või II uuringuetapi tunnuste hulgast (II ja vajalikkuse muutuse regressioonanalüüs):
- „Kuivõrd oluline on teie hinnangul Eesti julgeoleku jaoks meie sõjaliste üksuste osalemine välismissioonidel?“, mille skaala on kahepalline: 1) oluline (väga oluline + oluline) ning 2) ei ole oluline (ei ole oluline + ei ole üldse oluline);

- „Hinnake palun, kas teie arvates oleks võõrriigi relvastatud kallaletungi korral võimalik Eestit kaitsta kuni liitlaste abi saabumiseni?“, mille skaala on kahepalline: 1) jah (jah, kindlasti oleks + tõenäoliselt jah) ning 2) ei (tõenäoliselt mitte + kindlasti mitte);
- „Üldiselt hinnates, kas teie arvates saab enamikku inimesi usaldada? Palun andke oma hinnang skaalal 0–10, kus 0 tähendab, et enamikku inimesi ei saa usaldada ja 10, et enamikku inimesi saab usaldada“.

Peale selle on II ja vajalikkuse muutuse regressioonanalüüsis kasutatud hoiakulist tunnust, mida ei küsitud I uuringuetapis:

- „Kui Eestile tungitaks kallale, kas usute, et teie võimed ja oskused on piisavad, et kaitsetegevuses osaleda?“, mille skaala on kahepalline: 1) jah (jah, kindlasti on + tõenäoliselt jah) ning 2) ei (tõenäoliselt mitte + kindlasti mitte).

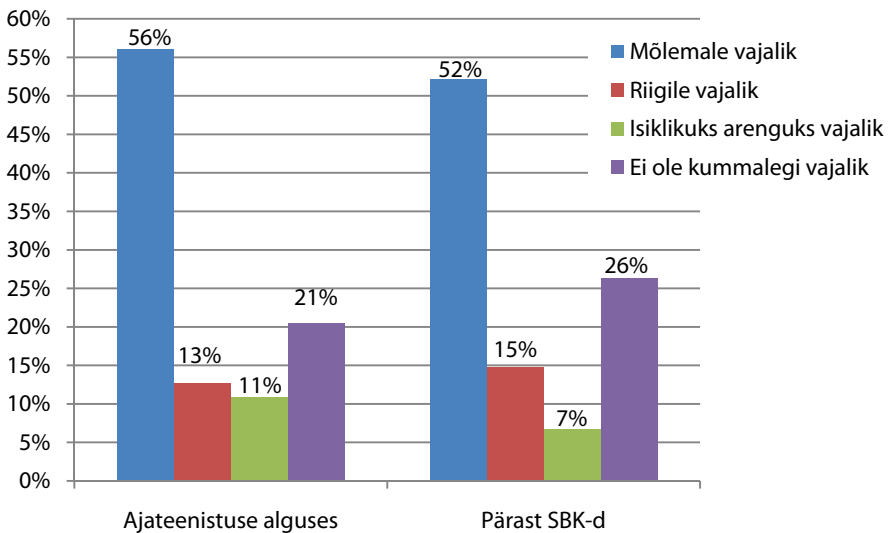
3.2. Andmete analüüsi meetoodika

Artiklis on andmete analüüsiks kasutatud mitmeid meetodeid – kirjeldavat statistikat (kahemõõtmelised sagedusjaotused, seosekordajad) ja põhjusanalüüsi (logistiline regressioonanalüüs), prognoosimaks ajateenijate hoiakute profile (sõltuvad tunnused: „vajalikkuse muutus“, „ajateenistuse vajalikkus I“ ja „ajateenistuse vajalikkus II“, kirjeldatud eelnevalt). Kusjuures „vajalikkuse muutuse“ tunnuse prognoosimudel on kaheetapiline ehk esmalt on lisatud mudelisse ainult sotsiaaldemograafilised tunnused ja seejärel lisaks hoiakute tunnused. Selleks, et kogu analüüs ja kõik regressioonimudelid oleksid omavahel võrreldavad ja kogu analüüsi ajal oleks kirjeldatud ühte ja sama kogumit, on analüüsist välja jäetud need, kelle kohta puuduvad andmed „vajalikkuse muutuse“ logistilises regressioonanalüüsis. Kolme regressioonimudelisse on kaasatud ühed ja samad sõltumatud tunnused, välja arvatud tunnus selle kohta, kas ajateenija hindab oma oskusi ja võimeid piisavaks, et kaitsetegevuses osaleda, sest seda küsimust ei küsitud I uuringuetapis. Selleks et kindlaks teha, kas kogu analüüsis on kasutatud ühtede ja samade vastanute kohta käivaid andmeid, on moodustatud filter ehk analüüsist on välja jäetud kõik vastajad, kes on kasvõi ühe analüüsi valitud küsimuse puhul jätnud küsimusele vastamata. Filter on moodustatud kõiki regressioonimudelitesse kaasatud tunnuseid (k.a prognoositavat tunnust) arvestades, st analüüsi on kaasatud need indiviidid, kes on kõigile vajalikkuse muutuse tunnuse logistilises regressioonanalüüsis kasutatud tunnustele andnud vastuse. Tänu filtrile on kõigis kolmes regressioonimudelil analüüsitud ühte ja sama indiviidide kogumit. Andmeid analüüsiti andmetöötluspaketiga SPSS 23.0.0.0.

4. Analüüs

4.1. Hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse alguses ja pärast SBK-d

Ajateenijatelt küsiti, kui võrd vajalikuks peavad nad ajateenistust isikliku arengu ning kui võrd Eesti riigi julgeoleku seisukohalt. Jooniselt 1 selgub, et teenistuse alguses leiavad enam kui pooled ajateenijatest, et ajateenistus on vajalik mõlema seisukohalt ning umbes viiendik vastanutest arvab, et ajateenistus ei ole ei riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu seisukohalt vajalik. Pärast SBK läbimist on ajateenijate hoiakud veidi muutunud – vähenenud on nende hulk, kes leiavad, et ajateenistus on vajalik mõlema (vähenenud 4%) või isikliku arengu seisukohalt (vähenenud 4%) ning suurenenud (5%) nende ajateenijate hulk, kelle arvates ei ole ajateenistus kummagi seisukohalt vajalik või et ajateenistus on vajalik riigi julgeoleku seisukohalt (suurenenud 2%, joonis 1). Järeldusena saab välja tuua, et muutused hinnangutes ajateenistuse vajalikkusele ei ole märkimisväärselt suured ja üldine pilt on suhteliselt muutumatu.

Joonis 1. Kellele on ajateenistus vajalik (%)?

Märkus: $N = 1299$. $\chi^2 = 630,0$ ($df = 9$, $p < 0,001$). Crameri $V = 0,402$, $p < 0,001$.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Järgnevalt rakendati logistilist regressioonanalüüsi, et selgitada välja, milliste tegurite kaudu on võimalik prognoosida ajateenijate hinnanguid ajateenistuse vajalikkusele ajateenistuse alguses (tabel 1). Kokku on kaasatud 10 sõltumatut tunnust ja analüüsitavate isikute arv mudelis on 1168. Mudeli kirjeldusvõimet iseloomustav Nagelkerke kordaja (R^2) on 0,565, mis näitab, et mudeli kirjeldusvõime on väga hea. Samuti kinnitab mudeli väga head kirjeldusvõimet hii-ruut-statistik, olles 18,5 korda suurem oma vabadusastmete arvust ($df = 45$). Mudel on tervikuna statistiliselt oluline ja mudelis ei esine multikollineaarsust (läbi viidud standardsed diagnostilised testid).

Mudelis on kolm vastusekategoriat „vajalik mõlemale”, „vajalik riigile” ja „vajalik isiklikuks arenguks” ning igäühte neist on võrreldud taustakategooriaga „ei ole kummalegi vajalik”. On näha, et suures osas mängivad kategooriate puhul statistiliselt olulist rolli samad tunnused. Statistiliselt ei oma „ajateenistuse vajalikkus I” tunnuse logistilises regressioonanalüüsis tähtsust vanus, elukoht, omandatud haridus ja tõsiasi, kas ajateenija astus teenistusse enda avalduse või kutse alusel. Tabelist 1 on näha, et sotsiaaldemograafiliste tunnuste puhul on ainsaks statistiliselt oluliseks prognoosivaks tunnuseks vastanu põhiline kodune keel, mis mängib olulist rolli kahe kategooria puhul: „vajalik mõlemale” ja „vajalik riigile”. Välja saab tuua, et eesti keelt põhilise koduse keelena rääkivatel ajateenijatel on võrreldes venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatega suurem tõenäosus pidada ajateenistust vajalikuks kas Eesti riigi julgeoleku (7,9 korda suurem tõenäosus) või nii riigi julgeoleku kui ka enesearengu seisukohast (2,8 korda suurem tõenäosus).

Hoiakute regressiooniosa puhul on kõigi viie tunnuse puhul tegemist statistiliselt oluliste prognoosivate tunnustega (vt tabel 1). Esmalt on vaatluse alla võetud kategooria „vajalik mõlemale”. Hinnangut, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt, prognoosib kõige paremini tunnus „mis tunnetega tuli ajateenistusse”. Kui ajateenija tuli hea meelega ajateenistusse, siis on 21 korda suurem tõenäosus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik nii isikliku arengu kui ka riigi julgeoleku seisukohalt, mitte et pole kummagi puhul vajalik. Sama kehtib nende puhul, kes tuleksid aega teenima ka siis, kui see ei oleks kohustuslik, vaid vabatahtlik (11,5 korda suurem tõenäosus), kelle arvates on välismissioonid olulised (3,8 korda suurem tõenäosus) ning kelle arvates on Eestit võimalik kaitsta võõrriigi relvastatud kallaletungi korral (2,8 korda suurem tõenäosus). Kehtib suundumus, et mida rohkem inimene üldiselt arvab, et teisi inimesi saab usaldada, seda suurem on võimalus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt, mitte et ajateenistus ei ole kummalgi puhul vajalik.

Järgnevalt on võetud vaatluse alla tegurid, mis prognoosivad selle tõenäosust, et vastanu hindab ajateenistuse vajaliku olevat riigi julgeoleku seisukohalt (tabel 1). Esmalt saab välja tuua, et mida rohkem leiab ajateenija, et teisi saab usaldada, seda suurem on tõenäosus, et tema arvates on ajateenistus riigi julgeoleku seisukohalt vajalik. Sama kehtib ka nende puhul, kes tulid hea meelega aega teenima (4,2 korda suurem tõenäosus), kelle arvates on välissmissioonid olulised (2,8 korda suurem tõenäosus) ja kelle arvates on võõrriigi relvastatud kallaletungi korral võimalik Eestit kaitsta (2,3 korda suurem tõenäosus).

Statistiliselt olulisi prognoositegureid „vajalik isiklikuks arenguks” kategooria puhul on kaks (tabel 1). Esiteks saab jälle esile tuua sama tendentsi, mida eelneva kahe kategooria puhul – mida rohkem leiab ajateenija, et teisi saab usaldada, seda suurem on tõenäosus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik isikliku arengu seisukohalt. Teise tulemusena saab välja tuua, et nende puhul, kes tulid hea meelega aega teenima, on tõenäosus 5,6 korda suurem, et nad leiavad ajateenistuse vajaliku olevat isikliku arengu seisukohalt, kui et ajateenistus on ebavajalik nii isikliku arengu kui ka riigi julgeoleku seisukohalt.

Tabelis 2 on näha logistilise regressioonanalüüsi tulemused ajateenistuse vajalikkuse koondtunnust arvestades pärast SBK-d. Kokku on kaasatud 11 sõltumatut tunnust ja analüüsitava isikute arv mudelis on 1240. Nagelkerke kordaja (R^2), mis näitab mudeli kirjeldusvõimet, on 0,540, mis omakorda näitab, et mudeli kirjeldusvõime on väga hea. Mudeli head kirjeldusvõimet näitab ka hii-ruut-statistik, olles 17,2 korda suurem oma vabadusastmete arvust ($df = 48$). Samuti on mudel tervikuna statistiliselt olulise tähtsusega ja mudelis ei esine multikollineaarsust (standardised diagnostilised testid).

Kirjeldatavas mudelis on samamoodi nagu eelmises mudelis kolm vastuse kategooriat „vajalik mõlemale”, „vajalik riigile” ja „vajalik isiklikuks arenguks”, mida igauhte on võrreldud taustakategooriaga „pole kummalegi vajalik” (tabel 2). Võttes vaatluse alla esmalt sotsiaaldemograafilised tunnused, on näha, et võrreldes ajateenistuse alguse regressioonimudeliga, on ka selle mudeli puhul ainsaks statistiliselt oluliseks prognoosivaks tunnuseks põhiline kodune keel, mille olulisus on võrreldes eelmise mudeliga vähenenud. Pärast SBK lõppu on põhiline kodune keel oluliseks prognoosivaks tunnuseks vaid „vajalik riigile” kategoorias, mis näitab, et eestikeelsetest kodudest pärit ajateenijate puhul on suurem võimalus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik riigi julgeoleku seisukohalt, võrreldes nende ajateenijatega, kelle põhiliseks koduseks keeleks on vene keel.

Tabel 1. Logistiline regressioonanalüüs ajateenistuse vajalikkuse koonditunnusele ajateenistuse alguses

	Vajalik mõlemale ¹			Vajalik riigile ¹			Vajalik isiklikuks arenguks ¹		
	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%
Vabaliige	-3,63***			-4,26***			-1,65**		
Vanus 17–19a ³	0,52	1,67	0,67–4,17	0,53	1,69	0,64–4,49	0,98	2,65	0,96–7,31
Vanus 20–22a ³	-0,07	0,94	0,49–1,80	-0,20	0,82	0,41–1,65	0,09	1,09	0,51–2,32
Elukoht suur linn ⁴	-0,47	0,62	0,34–1,14	0,24	1,27	0,66–2,45	0,06	1,06	0,52–2,15
Elukoht maakonnakeskus/ väikelinn ⁴	-0,20	0,82	0,42–1,58	-0,11	0,90	0,43–1,89	-0,29	0,75	0,34–1,66
Elukoht alevik/suurem küla ⁴	-0,49	0,61	0,29–1,28	-0,52	0,59	0,26–1,38	-0,41	0,66	0,43–2,57
Põhiharidus/kutseharidus põhihariduse baasil ⁵	0,23	1,26	0,54–2,96	-0,43	0,65	0,27–1,60	0,05	1,05	0,35–1,90
Keskharidus ⁵	0,03	1,03	0,46–2,30	-0,48	0,62	0,27–1,41	-0,20	0,82	0,31–1,92
Kutseharidus keskhariduse baasil/ keskeriharidus ⁵	0,00	1,00	0,42–2,38	0,11	1,12	0,46–2,69	-0,26	0,77	0,60–2,43
Enda avalduse alusel ⁶	0,20	1,22	0,65–2,27	0,32	1,38	0,70–2,72	0,19	1,21	0,33–1,09
Eesti keel ⁷	1,02**	2,77	1,33–5,78	2,07***	7,92	2,61–24,06	-0,52	0,60	0,74–1,98

	Vajalik mõlemale ¹			Vajalik riigile ¹			Vajalik isiklikuks arenguks ¹		
	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%
Usaldab inimesi	0,20***	1,22	1,11–1,34	0,17***	1,19	1,07–1,32	0,19***	1,21	1,09–1,38
Välismissioonid olulised ⁸	1,32***	3,76	2,33–6,06	1,02***	2,77	1,64–4,70	0,19	1,21	0,74–1,98
Kallalatumingimisel võimalik kaitsta ⁹	1,04***	2,84	1,82–4,44	0,83***	2,28	1,40–3,72	-0,18	0,84	0,48–1,47
Tuli hea meelega ¹⁰	3,05***	21,00	10,61–41,58	1,44***	4,23	1,96–9,14	1,72***	5,59	2,61–12,00
Vabatahtlik ¹¹	2,44***	11,50	3,41–38,75	0,99	2,69	0,69–10,46	0,39	1,47	0,38–5,75
N	1168								
R ²	0,565								
Üldtest ¹²	830,8 (45)***								

Märkus: statistiline olulisus *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Tähistused: B – regressioonikordaja; Exp(B) – šansside suhte kordaja; N – analüüsitud indiviidide arv; R² – Nagelkerke kordaja. ¹taustakategooriaks: ajateenistus ei ole kummallegi vajalik. ²taustakategooriaks: vanus 23+ ³taustakategooriaks: elukohaks väiksem küla/talu. ⁴taustakategooriaks: haridustasemeks rakendus kõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD). ⁵taustakategooriaks: kutse allusel. ⁶taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel. ⁷taustakategooriaks: välismissioonidel osalemine ei ole oluline. ⁸taustakategooriaks: kallaletungimisel ei ole võimalik Eestit kaitsta. ⁹taustakategooriaks: tuli ajateenistusse vastumeelselt. ¹⁰taustakategooriaks: kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis vastaja ei oleks astunud ajateenistusse. ¹¹hii-ruut-statistik, sulgudes selle vabadusastmete arv. ¹²Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Tabel 2. Logistiline regressioonanalüüs ajateenistuse vajalikkuse koonditunnusele pärast SBK-d

	Vajalik mõlemale ¹			Vajalik riigile ¹			Vajalik isiklikuks arenguks ¹		
	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%
Vabaliige	-4,10***			-3,56***			-3,61***		
Vanus 17–19 ³	-0,27	0,76	0,33–1,74	-0,21	0,81	0,33–1,98	-0,65	0,52	0,16–1,68
Vanus 20–22 ³	0,02	1,02	0,55–1,91	-0,13	0,88	0,45–1,70	0,11	1,12	0,45–2,78
Elukoht suur linn ⁴	-0,10	0,90	0,53–1,55	0,04	1,04	0,59–1,84	0,48	1,61	0,71–3,66
Elukoht maakonnakeskus/ väikelinn ⁴	0,05	1,05	0,59–1,88	-0,09	0,91	0,48–1,71	0,28	1,33	0,55–3,20
Elukoht alevik/suurem küla ⁴	-0,29	0,75	0,38–1,46	-0,31	0,73	0,35–1,52	-0,06	0,94	0,33–2,70
Põhiharidus/kutseharidus põhihariduse baasil ⁵	0,15	1,16	0,53–2,56	-0,54	0,59	0,25–1,38	0,35	1,42	0,41–4,95
Keskharidus ⁵	0,38	1,47	0,69–3,12	0,27	1,31	0,60–2,86	0,80	2,22	0,68–7,26
Kutseharidus keskhariduse baasil/ keskeriharidus ⁵	0,28	1,32	0,59–2,98	0,12	1,13	0,48–2,66	0,86	2,37	0,69–8,15
Enda avalduse alusel ⁶	0,22	1,24	0,72–2,16	0,13	1,14	0,61–2,11	0,62	1,85	0,91–3,79
Eesti keel ⁷	0,34	1,41	0,78–2,54	1,43**	4,16	1,76–9,80	-0,30	0,74	0,38–1,44

	Vajalik mõlemale ¹			Vajalik riigile ¹			Vajalik isiklikuks arenguks ¹		
	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%
Usaldab inimesi	0,19***	1,21	1,11–1,31	0,06	1,07	0,98–1,16	0,10	1,10	0,99–1,23
Välismissioonid olulised ⁸	1,79***	5,99	3,88–9,24	1,43***	4,18	2,60–6,70	0,72*	2,05	1,18–3,55
Kallalatumingimisel võimalik kaitsta ⁹	0,53*	1,70	1,10–2,61	0,56*	1,75	1,09–2,82	-0,95**	0,39	0,19–0,78
Oskused piisavad ¹⁰	1,59***	4,91	3,24–7,43	0,88***	2,41	1,53–3,80	1,07***	2,92	1,66–5,15
Tuli hea meelega ¹¹	0,99***	2,70	1,77–4,09	0,31	1,36	0,85–2,18	0,73*	2,06	1,17–3,66
Vabatahtlik ¹²	2,39***	10,92	5,64–21,15	0,20	1,22	0,53–2,81	1,21**	3,34	1,42–7,85
N	1240								
R ²	0,540								
Üldtest ¹³	825,3 (48)***								

Märkus: statistiline olulisus *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Tähistused: B – regressioonikordaja; Exp(B) – šansside suhte kordaja; N – analüüsitava indiviidide arv; R² – Nagelkerke kordaja. ¹taustakategooriaks: ajateenistus ei ole kummalegi vajalik. ²taustakategooriaks: vanus 23+. ³taustakategooriaks: elukohaks väiksem küla/talu. ⁴taustakategooriaks: haridustasemeks rakendus kõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD). ⁵taustakategooriaks: kutse allusel. ⁶taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel. ⁸taustakategooriaks: välismissioonidel osalemine ei ole oluline. ⁹taustakategooriaks: kallalatumingimisel ei ole võimalik Eestit kaitsta. ¹⁰taustakategooriaks: oskused ei oleks kallalatumingi korral piisavad. ¹¹taustakategooriaks: tuli ajateenistusse vastumeelselt. ¹²taustakategooriaks: kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis vastaja ei oleks astunud ajateenistusse. ¹³hii-ruut-statistik, sulgudes selle vabadusastmete arv.

Andmed: ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuringu

Hoiakute regressiooniosas on ka selle mudeli puhul kõik viis tunnust ja lisaks hoiakuline tunnus „oskuste piisavus” statistiliselt olulised prognoosivad tunnused (tabel 2). Esimesena on vaatluse alla võetud „vajalik mõlemale” kategooria. Esmalt saab välja tuua, et mida rohkem leiab ajateenija, et teisi inimesi saab usaldada, seda suurem on tõenäosus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt (mitte, et tema hinnangul ei ole ajateenistus kummagi seisukohalt vajalik). Kõige paremaks prognoosivaks tunnuseks selle kategooria puhul on „kui oleks vabatahtlik, kas oleks tulnud”, mis näitab seda, et kui ajateenija oleks teenistusse astunud ka siis, kui see ei oleks kohustuslik, vaid vabatahtlik, on tema hinnangul 10,9 korda suurem tõenäosus, et ajateenistus on vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt (mitte, et ajateenistus ei ole kummagi seisukohalt vajalik). Sama kehtib ka nende puhul, kelle hinnangul on välismissioonid olulised (6 korda suurem tõenäosus), kelle arvates on tema oskused kallaletungi korral piisavad (4,9 korda suurem tõenäosus), kes tuli hea meelega aega teenima (2,7 korda suurem tõenäosus) ja kelle hinnangul on kallaletungi korral võimalik Eesti riiki kaitsta (1,7 korda suurem tõenäosus).

Järgmisena on kirjeldatud tegureid, mis prognoosivad selle tõenäosust, kas vastanu hindab ajateenistuse vajaliku olevat just riigi julgeoleku seisukohalt (tabel 2). Välja saab tuua, et kui ajateenija leiab, et välismissioonidel osalemine on oluline, siis eksisteerib 4,2 korda suurem tõenäosus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik just riigi julgeoleku seisukohalt (mitte et tema hinnangul ei ole ajateenistus ei riigi julgeoleku ega ka isikliku arengu seisukohalt vajalik). Sama kehtib ka nende puhul, kelle arvates on tema oskused kallaletungi korral piisavad (2,4 korda suurem tõenäosus) ning kelle arvates on võõrriigi relvastatud kallaletungi korral võimalik Eestit kaitsta (1,8 korda suurem tõenäosus).

Statistiliselt olulisi prognoositegureid on kategoorias „vajalik isikliku arengu” viis (tabel 2). Nende puhul, kes tuleksid aega teenima ka siis, kui ajateenistus oleks vabatahtlik, on 3,3 korda suurem tõenäosus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik isikliku arengu seisukohalt (mitte, et ajateenistus ei ole ei riigi ega ka isikliku arengu seisukohalt vajalik). Sama kehtib nende ajateenijate puhul, kelle hinnangul nende oskused on kallaletungi korral piisavad (2,9 korda suurem tõenäosus), kelle arvates on välismissioonidel osalemine oluline (2,1 korda suurem tõenäosus) ja kes tulid hea meelega aega teenima (samuti 2,1 korda suurem tõenäosus). Huvitav on siinkohal analüüsitulemus, mis näitab, et nende ajateenijate arvates, kelle hinnangul ei ole Eestit võimalik võõrriigi kallaletungi korral kaitsta, on suurem võimalus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik just isikliku arengu seisukohalt.

4.2. Ajateenistuse vajalikkuse hinnangu muutus teenistuse jooksul

Teenistuse jooksul jäid oma positiivsele hinnangule ajateenistuse vajalikkuse osas kindlaks pooled (N = 650) ajateenijad (peavad ajateenistust vajalikuks nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d) ja 15%-l (N = 189) oli nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d arvamus, et ajateenistus on eba-vajalik. Neid, kelle jaoks arusaamine ajateenistuse vajalikkusest paranes, on kokku 176 (14%). Kümnendik (N = 131) ajateenijatest pooldab ajateenis-tust mõnevõrra – pärast SBK-d hindasid nad ajateenistuse vajalikuks kas riigi julgeoleku või isikliku arengu seisukohalt (varem leidsid, et ajateenistus on nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt vajalik või otsustasid ajateenistuse vajalikkuses ümber, leides ajateenistuse alguses, et ajateenistus on vajalik isikliku arengu seisukohalt ja pärast SBK-d, et aja-teenistus on vajalik riigi julgeoleku seisukohalt või vastupidi). Veidi enam kui kümnendiku (12%, N = 153) vastanute hinnangud ajateenistuse vaja-likkusele halvenesid ehk nad leidsid pärast SBK-d, et ajateenistus ei ole ei riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu seisukohalt vajalik. Selle põhjal saab väita, et selgelt joonistub välja viis gruppi: 1) püsivalt vajalikuks pida-jad; 2) vajalikkus paraneb; 3) mõnevõrra pooldajad; 4) vajalikkus halveneb; 5) püsivalt ebavajalikuks pidajad, mida on kirjeldatud ka käesoleva artikli andmeid silmas pidades.

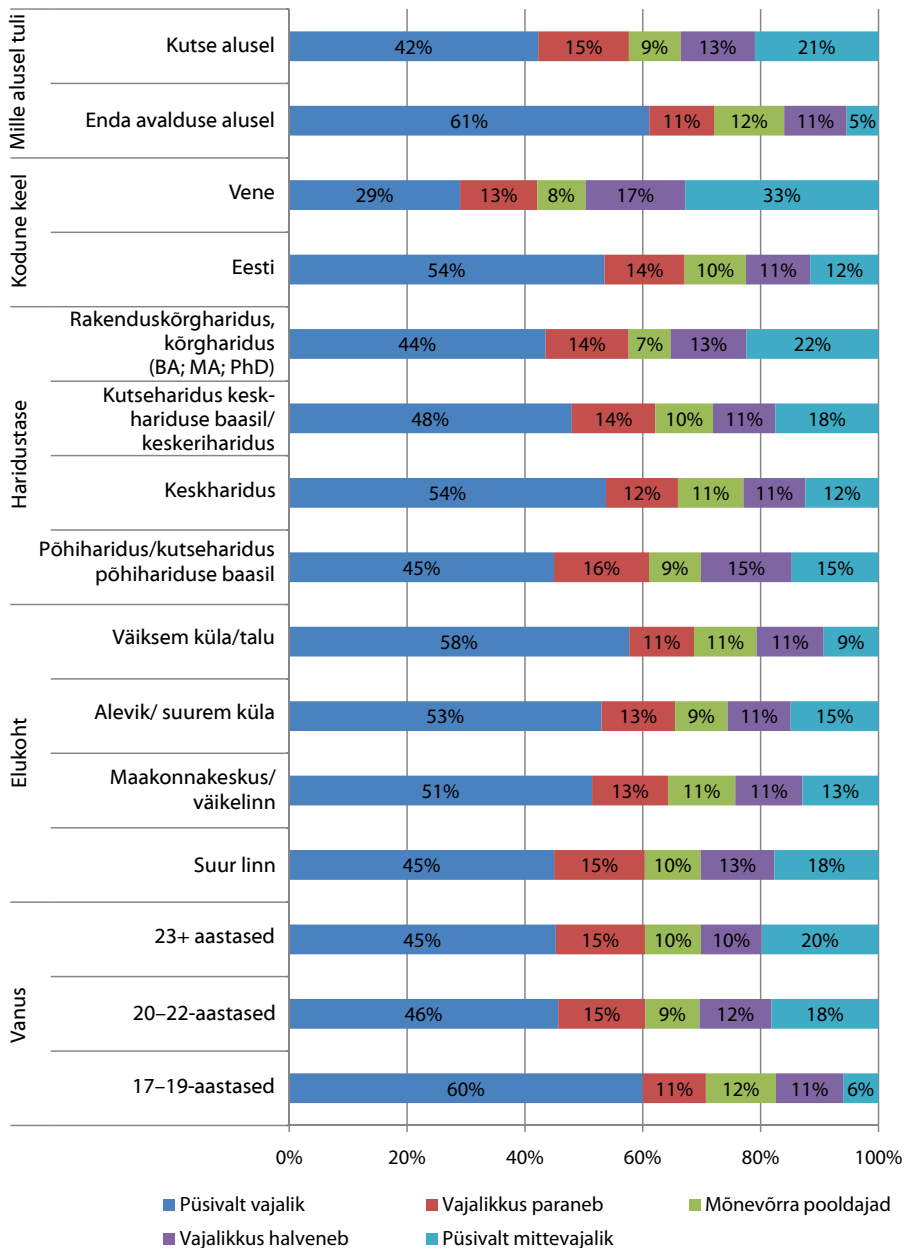
Järgnevalt on kirjeldatud eeltoodud viie grupi sotsiaaldemograafilisi näi-tajaid. Esmalt olgu tähelepanu juhitud, et soolises jaotuses jäid kõik analüüsis osalevad naisajateenijad (13) oma positiivsele hinnangule kindlaks ehk nad kuuluvad gruppi „püsivalt vajalik”. Joonisel 2 on näha vajalikkuse muutuse tunnuse viis gruppi sotsiaaldemograafiliste tunnuste kaupa ja saab esile tuua, et erinevused on statistiliselt olulise tähtsusega ainult vanuse, põhilise koduse keele ja selle tunnuse põhjal, mis näitab, kas ajateenija tuli aega teenima enda avalduse või kutse alusel. Minnes esmalt vanuse tunnuse juurde, on näha, et kolmest vanusrühmast eristub kõige enam noorim (17–19-aastased), kus on teiste vanusrühmadega võrreldes proportsionaalselt kõige rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK läbimist ning kõige vähem neid, kelle hinnangul ei ole ajateenistus vajalik ei ajateenistuse alguses ega ka pärast SBK läbimist. Kaks vanemat vanuse-rühma (20–22-aastased ja 23+) on omavahel väga sarnased ja nende seas on võrreldes noorematega rohkem neid, kes arvavad püsivalt teenistuse jooksul, et ajateenistus on ebavajalik, ja vähem neid, kelle hinnangul on ajateenistus püsivalt vajalik. Samas on kahes vanemas vanuserühmas kõige nooremaga võrreldes mõnevõrra rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele

paranes. Erinevused vanusgruppide vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 47,0$, $df = 8$, $p < 0,001$).

Järgnevalt on kirjeldatud vajalikkuse muutuse tunnuse viit gruppi elukohta arvestades. Erinevused viie grupi vahel elukohta arvestades ei ole suure ega ka mitte statistiliselt olulised ($\chi^2 = 19,4$, $df = 12$, $p = 0,079$). Võrreldes „vajalikkuse muutuse” gruppide jaotuvust nelja elukoha tüübi järgi, on näha, et proportsionaalselt on neid, kes jäid kindlaks hinnangule, et ajateenistus on vajalik, nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d, kõige rohkem pärit väiksemast külast või talust. Proportsionaalselt on kõige vähem neid, kes ajateenistust püsivalt vajalikuks hindasid, pärit suurest linnast. Kõrvutades elukohagruppe omavahel, on näha, et suurtest linnadest pärit ajateenijate hulgas on kõige rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul paranes (15%) ja selles grupis on umbes samapalju ka neid (18%), kelle hinnangul on ajateenistus nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d mittevajalik. Samuti on jooniselt 2 näha, et „mõnevõrra pooldajad” ja „vajalikkus halveneb” rühmad on kõigis elukohagruppides enam-vähem sama suurusega.

Samuti on teineteisega suhteliselt sarnased vajalikkuse muutuse tunnuse grupid haridustasemeti (joonis 2) ning erinevused haridustaseme gruppide vahel ei ole statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 20,4$, $df = 12$, $p = 0,059$). Proportsionaalselt on kõige rohkem neid, kes hindasid ajateenistuse teenistuse jooksul püsivalt vajalikuks, keskharidusega, ja neid, kes hindasid püsivalt ebavajalikuks, kõrgharidusega. Põhiharidust või kutseharidust (põhihariduse baasil) omavate ajateenijate hulgas on võrdluses teiste haridustasemetega kõige rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paranes. Samuti on nende hulgas kõige rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul halvenes. Saab väita, mingit üldist tendentsi haridustasemeti välja tuua ei saa.

Järgnevalt on vaatluse all viis vajalikkuse muutuse tunnuse gruppi vastanu kodust keelt arvestades (joonis 2). Erinevused on selgelt näha ja statistiliselt olulised ($\chi^2 = 73,2$, $df = 4$, $p < 0,001$). Esiteks on näha, et venekeelsetest kodudest pärit ajateenijate hulgas on 25% vähem neid, kelle hinnangul on ajateenistus püsivalt teenistuse jooksul vajalik ja peaaegu samapalju (21%) rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d ebavajalik. Samuti on vene keelt koduse keelena kõnelevate ajateenijate seas 6% rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul halvenes. Neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paranes, on mõlemas keelegrupis enam-vähem võrdselt.

Joonis 2. Vajalikkuse muutuse tunnuse jaotus sotsiaaldemograafiliste tunnuste kaupa (%)

Märkus: N = 1299. Püsivalt vajalik N = 650, vajalikkus paraneb N = 176, mõnevõrra pooldajad N = 131, vajalikkus halveneb N = 153, püsivalt mittevajalik N = 189; 17–19-aastased N = 402, 20–22aastased N = 771, 23+ N = 126, $\chi^2 = 47,0$ (df = 8, p < 0,001), Crameri V 0,134 (p < 0,001); suur linn N = 560, maakonnakeskus/väike linn N = 325, alevik/suurem küla N = 168, väiksem küla N = 246, $\chi^2 = 19,4$ (df = 12, p = 0,079), Crameri V = 0,071 (p = 0,079); põhiharidus / kutseharidus põhihariduse baasil N = 285, keskharidus N = 683, kutseharidus keskhariduse baasil / keskeriharidus N = 246, rakenduskõrgharidus, kõrgharidus (BA, MA, PhD) N = 85, $\chi^2 = 20,4$ (df = 12, p = 0,059), Crameri V = 0,072 (p = 0,059); eesti keel N = 1116, vene keel N = 183, $\chi^2 = 73,2$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,237 (p < 0,001); omal algatusel N = 537, kutsega N = 762, $\chi^2 = 83,5$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,254 (p < 0,001).

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Samuti on joonisel 2 välja toodud vajalikkuse muutuse tunnuse jaotus selle alusel, kas ajateenija tuli teenistusse enda avalduse või kutse alusel. Kutsega tulnute seas on 16% rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK lõppu ebavajalik ning 19% vähem neid, kelle hinnangul on ajateenistus nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d vajalik.

Samas on näha, et kutsega tulnute seas on natuke rohkem (4%) neid ajateenijaid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paranes. Kutse alusel tulnute seas oli ajateenistuse alguses peaaegu viiendiku võrra rohkem neid ajateenijaid, kes leidsid, et ajateenistus ei ole kummagi aspekti puhul vajalik, mistõttu on suurem hoiaku positiivseks muutnute protsent igati loogiline. Erinevused kahe grupi vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 83,5$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Eelnevalt kirjeldatu põhjal saab väita, et kodune keel, vanus ja see, kas teenistusse astuti enda avalduse või kutse alusel, võivad mõnevõrra mõju avaldada sellele, kas ajateenija muudab oma hoiakut teenistuse vajalikkuse kohta ajateenistuse jooksul või mitte. Kõige selgemaid erinevusi on näha eelkõige vastanu kodust keelt ja teenistusse tulekut enda avalduse või kutse alusel arvestades. Kahjuks ei saa vanust, haridustaset ja elukoha silmas pidades mingeid üldisemaid tendentse välja tuua, mis suunas ning kas üldse mingi teatud sotsiaalne grupp oma hinnanguid muudab. Järgnevalt on vaadeldud, kuidas jaotuvad viis vajalikkuse muutuse tunnuse gruppi hoiakuliste tunnuste kaupa.

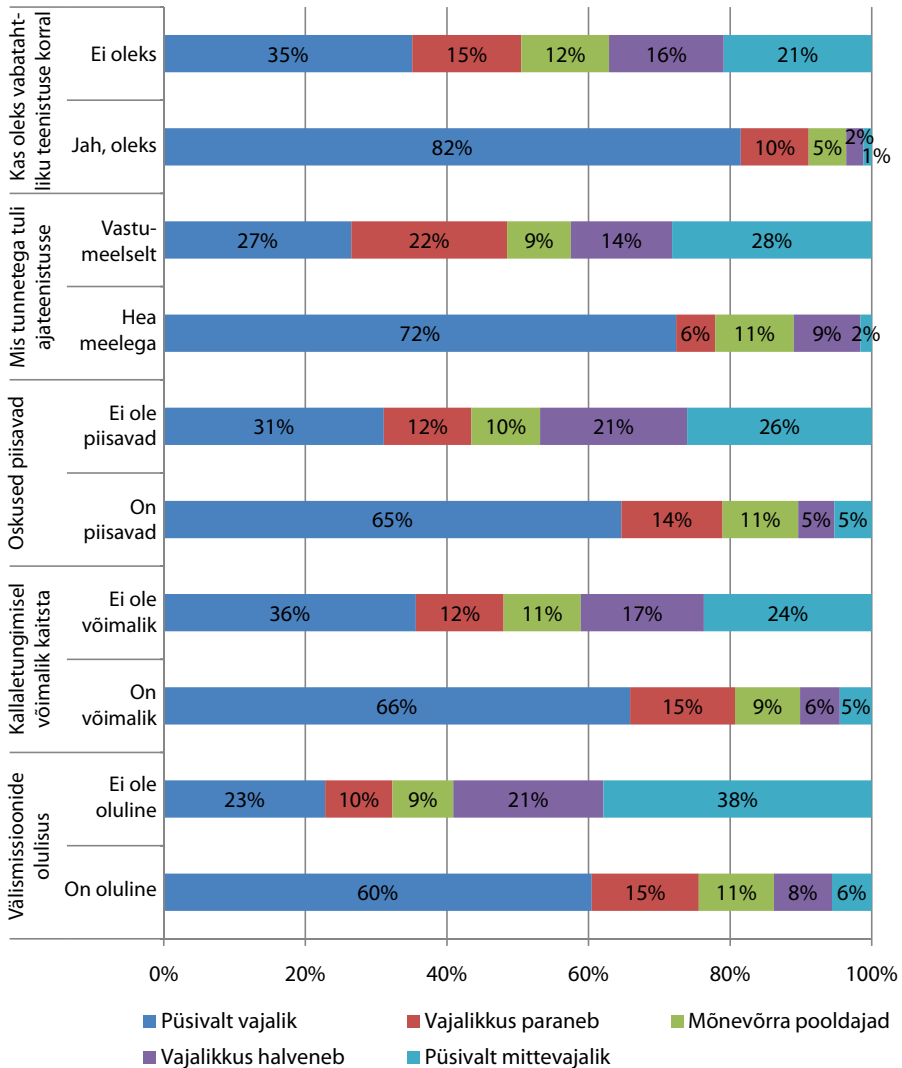
Usalduse küsimuse puhul saab öelda, et keskmiselt kõige rohkem ($M = 6,28$, $sd = 2,3$) peavad inimesi usaldusväärseteks need ajateenijad, kes kuuluvad gruppi „vajalikkus paraneb”. Seejärel „püsivalt vajalik” ($M = 6,23$, $sd = 2,4$), „mõnevõrra pooldajad” (keskmine $5,95$, $sd = 2,4$), „vajalikkus halveneb” ($M = 5,37$, $sd = 2,6$) ning kõige vähem teisi usaldavad inimesed on need, kelle hinnangul on ajateenistus mittevajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d ($M = 4,54$, $sd = 2,6$; lisa 1, lisatabel 4). On näha, et oma hinnangut parandanud või püsivalt ajateenistust vajalikuks pidanud ajateenijad usaldavad üldiselt rohkem inimesi kui need, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta halveneb või kes arvavad püsivalt, et ajateenistus on ebavajalik. Erinevused gruppide vahel on statistiliselt olulise tähtsusega (F -statistik = $21,2$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Joonisel 3 on esile toodud vajalikkuse muutuse tunnuse jaotus hoiakuliste tegurite kaupa. Minnes esmalt tunnuse „välismissioonide olulisus” juurde, on selgelt näha, et nende hulgas, kelle hinnangul ei ole välismissioonidel osalemine oluline, on ka võrreldes positiivselt meelestatutega rohkem neid, kelle

hinnang ajateenistuse vajalikkusele on teenistuse jooksul halvenenud või püsinud teenistuse jooksul püsivalt „mittevajaliku” tasemel. Samas välismisioonide puhul on positiivselt meelesstatute hulgas jällegi proportsionaalselt rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paranes või kelle hinnangul on ajateenistus vajalik olnud nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Erinevused rühmade vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 303,3$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Minnes edasi järgmise hoiakulise tunnuse, „kallaletungimisel võimalik kaitsta” juurde (joonis 3), on näha, et üldjoontes kehtivad siin samad tendentsid, mis eelvagi tunnuse juures, kuid on märgata, et nt grupi „vajalikkus kasvab” puhul ei ole vahe kirjeldatava tunnuse puhul positiivselt ja negatiivselt meelesstatute vahel nii suur kui eelnevalt. Üldiselt saab väita, et selle hoiakulise tunnuse suhtes positiivselt meelesstatute hulgas on rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Nende hulgas, kelle hinnangul ei ole kallaletungi korral võimalik Eestit kaitsta, on rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus püsivalt teenistuse jooksul ebavajalik. Erinevused gruppide vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 181,3$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Järgnevalt on kirjeldatud gruppide jaotust tunnust „kas oskused oleks piisavad” arvestades, kus on samuti üldjoontes näha samu tendentse nagu eelneva kahe tunnuse puhul (joonis 3). Nende hulgas, kes usuvad, et nende võimed ja oskused ei ole piisavad kaitsetegevuses osalemiseks, on rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta halveneb teenistuse jooksul, võrreldes nendega, kes leiavad, et nende oskused ja võimed on kaitsetegevuses osalemiseks piisavad. Suur vahe (34%) on ka nende hulgas, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d – selliseid ajateenijaid on rohkem nende hulgas, kelle arvates on nende oskused ja võimed piisavad, et osaleda kaitsetegevuses. Nende hulgas, kelle arvates ei ole nende oskused piisavad, on rohkem neid, kelle hinnangul pole ajateenistus vajalik. Erinevused rühmade vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 225,7$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Joonis 3. Vajalikkuse muutuse tunnuse jaotus hoiakuliste tunnuste kaupa (%)

Märkus: N = 1299. Püsivalt vajalik N = 650, vajalikkus paraneb N = 176, mõnevõrra pooldajad N = 131, vajalikkus halveneb N = 153, püsivalt mittevajalik N = 189; välismissioonid on olulised N = 940, ei ole olulised N = 359, $\chi^2 = 303,3$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,483 (p < 0,000); võimalik kaitsta N = 620, ei ole võimalik kaitsta N = 679, $\chi^2 = 181,3$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,374 (p < 0,000); oskused oleksid piisavad N = 722, oskused ei oleks piisavad N = 518 (NB! summa N = 1240), $\chi^2 = 225,7$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,427 (p < 0,001); hea meelega N = 668, vastumeelselt N = 631, $\chi^2 = 366,5$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,531 (p < 0,001); oleks vabatahtlikult tulnud N = 417, ei oleks vabatahtlikult tulnud N = 882, $\chi^2 = 264,1$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,451 (p < 0,001).

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Võrreldes omavahel neid, kes tulid ajateenistusse hea meelega ja neid, kes tulid vastumeelselt, on näha selgeid erinevusi, mis on ka statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 366,5$, $df = 4$, $p < 0,001$; joonis 3). Positiivselt meelestatute hulgas on võrreldes vastumeelselt tulnutega palju rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Samas on vastumeelselt tulnute seas rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paraneb, mis võib tingitud olla sellest, et vastumeelselt tulnute seas oli ajateenistuse alguses rohkem neid, kelle hinnangul ajateenistus ei olnud vajalik, mistõttu oli vastumeelselt tulnute seas rohkem neid, kelle hinnang paranes. Olulise erinevusena saab esile tuua, et vastumeelselt tulnute seas on 26% rohkem neid, kelle hinnangul ei olnud ajateenistus vajalik ei ajateenistuse alguses ega ka pärast SBK-d.

Järgmisena on kirjeldatud vajalikkuse muutust tunnust „kui ajateenistus oleks vabatahtlik, kas oleks siis tulnud” arvestades (joonis 3). Ka selle tunnuse puhul on erinevused rühmade vahel statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 264,1$, $df = 4$, $p < 0,001$). Samuti on näha, et nende seast, kes oleksid ka vabatahtlikult aega teenima tulnud, hindab 82% ajateenistust vajalikuks nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Ka on selle tunnuse puhul näha sama tendents nagu eelneva tunnuse puhul – nende hulgas, kes ei tuleks vabatahtlikult aega teenima on rohkem neid, kes hindavad ajateenistust püsivalt ebavajalikuks ja ka neid, kelle hinnangul ajateenistuse vajalikkus kasvas.

Eelnevast lähtuvalt saab väita, et hoiakulistes tunnustes on vajalikkuse muutuse tunnuse gruppide vahel suuremad erinevused kui sotsiaaldemograafilistes tunnustes. Tulemus annab põhjuse eeldada, et järgnevas regressioonanalüüsis võivad just hoiakulised tunnused olla paremad prognoosijad, kas ajateenijate hoiakud ajateenistuse vajalikkusele muutusid või mitte. Alljärgnevatest tabelitest on võimalik näha logistilise regressioonanalüüsi tulemusi vajalikkuse muutuse tunnust arvestades. Regressioonanalüüs koostati sammude kaupa, st esmalt moodustati mudel sotsiaaldemograafiliste tunnustega (tabel 3.1.) ning seejärel lisati teise sammuna sotsiaaldemograafilistele tunnustele hoiakute tunnused (tabel 3.2.). Mudelites on kasutatud viit sotsiaaldemograafilist tunnust ja koondmudelisse lisaks kuut hoiakulist tegurit. Mõlemad regressioonimudelid on tervikuna statistiliselt olulise tähtsusega ja mudelites ei esine multikollineaarsust (standardised diagnostilised testid). Sotsiaaldemograafiliste tunnustega mudeli Nagelkerke kordaja (R^2) on 0,127, mis näitab mudeli suhteliselt väikest kirjeldusvõimet. Seda näitab ka hii-ruutstatistik, olles vaid 4,1 korda suurem oma vabadusastmete arvust ($df = 40$). Lisades mudelisse viiele sotsiaaldemograafilisele tunnusele kuus hoiakulist küsimust, suurenes mudeli kirjeldusvõime oluliselt ($\chi^2 = 840,8$, $df = 64$,

$p < 0,001$). Samuti suurenes Nagelkerke kordaja (R^2) 0,127-lt 0,526-le, mis näitab mudeli väga head kirjeldusvõimet, mis omakorda näitab seda, et hoiaku püsivus või muutus on tunduvalt paremini kirjeldatav pigem teiste hoiakute kui sotsiaaldemograafiliste tunnuste kaudu.

Mudelites on neli vastuse kategooriat: „püsivalt vajalik”, „vajalikkus paraneb”, „mõnevõrra pooldajad” ja „vajalikkus halveneb”, mida igähte on võrreldud taustakategooriaga „püsivalt mittevajalik”. Võttes vaatluse alla esmalt ainult sotsiaaldemograafiliste tunnustega mudeli (tabel 3.1.), on näha, et statistiliselt olulist mõju omavad kaks tunnust – põhiline kodune keel ning see, kas vastaja asus aega teenima enda avalduse või kutse alusel. Eestikeelset kodust pärit ajateenijatel on suurem tõenäosus sattuda esimesse kolme kategooriasse ning enda avalduse alusel tulnutel on suurem tõenäosus sattuda pigem nelja vaadeldavasse kategooriasse kui kategooriasse „püsivalt mittevajalik”. Enda avalduse alusel tulnutel on 4,2 korda suurem tõenäosus, et nad peavad ajateenistust püsivalt vajalikuks, 3,8 korda suurem tõenäosus, et nad kuuluvad rühma „mõnevõrra pooldajad” ning 2,4 korda suurem tõenäosus, et hinnang ajateenistuse vajalikkusele halveneb või 2,4 korda suurem tõenäosus, et hinnang paraneb (taustakategooriaks „püsivalt mittevajalik”). Eelnevat võib põhjendada sellega, et 90% enda avalduse alusel tulnutest kuuluvad 17–19-aastaste vanusegruppi, mistõttu võivad nad oma nooruse tõttu olla muutustele vastuvõtlikumad kui vanemad. Põhilisel kodusel keel on anlüüsitavale tunnusele samalaadne mõju – eesti keelt koduse keelena rääkivate ajateenijatel on võrreldes venekeelsete ajateenijatega 4,5 korda suurem tõenäosus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Ka saab eestikeelsetest kodudest pärit ajateenijate kohta öelda, et nende puhul eksisteerib 3,2 korda suurem tõenäosus, et nad kuuluvad gruppi „mõnevõrra pooldajad” ning 3 korda suurem tõenäosus, et hinnang ajateenistuse vajalikkusele paraneb võrreldes nendega, kes hindavad ajateenistust püsivalt ebavajalikuks. Nende puhul, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on ajateenistuse jooksul halvenenud, ei ole koduse keele tunnusel statistiliselt olulist tähtsust. Seega eesti keelt põhikeelena rääkivate ja enda avalduse alusel tulnud ajateenijate hoiakud on ajateenistuse jooksul muutlikumad.

Minnes edasi koondmudeli juurde (tabel 3.2.), on näha, et sotsiaaldemograafilistest tunnustest on endiselt statistiliselt oluline mõju vaid kahel – kas vastanu tuli aega teenima enda avalduse või kutse alusel ning põhilise koduse keele tunnus, aga seda vähemate kategooriate puhul kui mudelis, kus olid vaid sotsiaaldemograafilised tunnused. Hoiakulistest tunnustest on mõju kuuest viiel. Esmalt saab välja tuua, et eestikeelsetest kodudest pärit

ajateenijatel (võrdluses venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatega) on 2,3 korda suurem tõenäosus, et nad leiavad nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d, et ajateenistus on vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt. Enda avalduse alusel tulnutel on 1,6 korda suurem tõenäosus, et nende hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta muutub mõnevõrra, mis võib tingitud olla sellest, et suurem osa (71%) enda avalduse alusel tulnutest leidis ajateenistuse alguses, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt, mistõttu oli nende seas palju neid, kelle arvamus langes positiivsest mõnevõrra madalamale.

Järgnevalt on vaatluse alla võetud hoiakulised prognoosid kategooriale „püsivalt vajalik”. Kõige tugevamat mõju avaldab sellele kategooriale tõsiasi, kas ajateenija tuli hea meelega aega teenima või mitte. Nende puhul, kes tulid hea meelega, on 16,3 korda suurem tõenäosus, et positiivne hinnang ajateenistuse vajalikkusele püsib ajateenistuse vältel, mitte ei pea ajateenistust püsivalt ebavajalikuks. Sama kehtib ka nende puhul, kes hindavad välismissioonidel osalemist oluliseks (7,1 korda suurem tõenäosus) ja kes oleks ajateenistusse tulnud ka siis, kui see oleks vabatahtlik (7,6 korda suurem tõenäosus) ning kes hindavad oma oskusi piisavaks (3 korda suurem tõenäosus). Samuti kehtib tendents – mida rohkem ajateenija usaldab teisi inimesi, seda suurema tõenäosusega püsib tema hoiak teenistuse vajalikkuse kohta kogu teenistuse vältel positiivne.

Vajalikkuse hinnangu kasvu prognoosivad statistiliselt olulise tähtsusega viis hoiakulist tegurit. Esmalt saab välja tuua tendentsi – mida rohkem inimene leiab, et saab teisi usaldada, seda suurem on võimalus, et tema hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta paraneb, kuid seda veidi vähem kui nende puhul, kellel on püsiv hinnang, et ajateenistus on vajalik. Kõige tugevamalt prognoosib ajateenistuse vajalikkuse hinnangu paranemist välismissioonide olulisuse tunnus – kui ajateenija leiab, et välismissioonidel osalemine on oluline, siis on 6,8 korda suurem tõenäosus, et ta hindab pärast SBK-d ajateenistuse vajalikkust rohkem, võrreldes nendega, kelle arvates on ajateenistus püsivalt nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d ebavajalik. Sama kehtib nende puhul, kes oleksid aega teenima tulnud ka siis, kui see oleks vabatahtlik (5,3 korda suurem tõenäosus), nende puhul, kes leiavad, et nende oskused on piisavad (2,9 korda suurem tõenäosus) ning nende puhul, kes tulid hea meelega aega teenima (1,6 korda suurem tõenäosus). Selle kategooria puhul ei mängi tunnus „mis tunnetega tuli” statistiliselt olulist rolli tõenäoliselt seetõttu, et juba ajateenistuse alguses oli üdini positiivne hoiak ehk leiti, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt (85% ajateenijatest), mistõttu on nende seas ka vähe neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele oleks saanud muutuda veelgi positiivsemaks.

Tabel 3.1. Vajalikkuse muutuse tunnuse logistiline regressioonanalüüs ainult sotsiaaldemograafiliste tunnustega

	Püsivalt vajalik ¹			Vajalikkus paraneb ¹			Mõnevõrra pooldajad ¹			Vajalikkus halveneb ¹		
	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%
Vabaliige	-0,25			-1,44**			-1,79**			-0,87		
Vanus 17–19 ³	0,35	1,43	0,66–3,09	0,27	1,31	0,51–3,33	0,32	1,37	0,50–3,80	0,74	2,10	0,78–5,62
Vanus 20–22 ³	-0,03	0,97	0,57–1,66	0,03	1,03	0,53–2,01	-0,07	0,93	0,43–2,01	0,21	1,24	0,59–2,59
Elukoht suur linn ⁴	-0,42	0,66	0,39–1,13	0,12	1,13	0,59–2,19	-0,33	0,72	0,36–1,43	-0,25	0,78	0,40–1,53
Elukoht maa-konnakeskus/väikelinn ⁴	-0,26	0,77	0,43–1,39	0,06	1,06	0,51–2,18	-0,11	0,89	0,43–1,88	-0,22	0,80	0,39–1,67
Elukoht alevik/ suurem küla ⁴	-0,56	0,57	0,30–1,09	-0,35	0,71	0,32–1,59	-0,65	0,52	0,22–1,24	-0,56	0,57	0,25–1,31
Põhiharidus/kutseharidus põhihariduse baasil ⁵	-0,00	1,00	0,50–2,00	0,38	1,46	0,62–3,46	0,25	1,28	0,44–3,75	0,32	1,38	0,57–3,31
Keskharidus ⁵	0,04	1,05	0,55–2,00	0,06	1,06	0,47–2,42	0,35	1,43	0,51–3,95	-0,14	0,87	0,37–2,04

	Püsivalt vajalik ¹			Vajalikkus paraneb ¹			Mõnevõrra pooldajad ¹			Vajalikkus halveneb ¹		
	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%
Kutseharidus keskhariduse baasil/ kesk-eriharidus ⁵	0,22	1,25	0,62–2,50	0,31	1,37	0,57–3,30	0,48	1,61	0,55–4,74	-0,06	0,94	0,38–2,34
Enda avalduse alusel ⁶	1,43***	4,16	2,41–7,19	0,87***	2,39	1,25–4,56	1,33***	3,80	1,92–7,52	0,86**	2,37	1,22–4,61
Eesti keel ⁷	1,50***	4,50	2,85–7,10	1,11***	3,04	1,73–5,33	1,17***	3,21	1,66–6,21	0,52	1,67	0,98–2,87
N	1299											
R ²	0,127											
Üldtest ⁸	164,4 (40)***											

Märkus: statistiline olulisus *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001.

Tähistused: B – regressioonikordaja; Exp(B) – šansside suhte kordaja; N – analüüsitava indiviidide arv; R² – Nagelkerke kordaja. ¹ – taustakategooriaks: püsivalt mittevajalik. ²taustakategooriaks: vanus 23+, ⁴taustakategooriaks: elukohaks väiksem küla/talu. ⁵taustakategooriaks: haridustasemeks rakendus kõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD). ⁶taustakategooriaks: kutse alusel. ⁷taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel. ⁸ hii-ruut-statistik, sulgudes selle vabadusastmete arv.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Tabel 3.2. Vajalikkuse muutuse tunnuse logistiline regressioonanalüüs koos kaitseväälaste hoiakuliste tunnustega

	Püsivalt vajalik ¹			Vajalikkus paraneb ¹			Mõnevõrra pooldajad ¹			Vajalikkus halveneb ¹		
	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%
Vabaliige	-3,27***			-3,83***			-3,94***			-1,48*		
Vanus 17–19 ³	-0,16	0,86	0,31–2,37	-0,21	0,81	0,27–2,45	-0,11	0,89	0,27–2,91	0,30	1,36	0,45–4,05
Vanus 20–22 ³	0,03	1,03	0,50–2,13	0,12	1,13	0,51–2,49	-0,04	0,96	0,40–2,32	0,14	1,15	0,52–2,57
Elukoht suur linn ⁴	-0,41	0,67	0,33–1,34	0,29	1,34	0,62–2,92	-0,40	0,67	0,30–1,49	-0,43	0,65	0,31–1,37
Elukoht maa-konnakeskus/väikelinn ⁴	-0,35	0,70	0,33–1,49	0,06	1,06	0,46–2,47	-0,28	0,75	0,32–1,76	-0,43	0,65	0,29–1,45
Elukoht alevik/suurem küla ⁴	-0,82	0,44	0,19–1,02	-0,41	0,67	0,26–1,73	-0,85	0,43	0,16–1,15	-0,78	0,46	0,18–1,14
Põhiharidus/kutsehariduse põhihariduse baasil ⁵	-0,20	0,82	0,32–2,09	0,35	1,42	0,52–3,93	0,37	1,45	0,43–4,82	0,18	1,20	0,45–3,18
Keskharidus ⁵	0,20	1,22	0,51–2,94	0,31	1,36	0,52–3,57	0,56	1,74	0,56–5,48	-0,29	0,75	0,29–1,94
Kutseharidus keskhariiduse baasil/keskeriharidus ⁵	0,15	1,16	0,45–3,01	0,47	1,60	0,57–4,51	0,62	1,85	0,55–6,27	-0,14	0,87	0,31–2,42
Enda avalduse alusel ⁶	0,59	1,81	0,88–3,74	0,78	2,17	1,00–4,73	0,94*	1,56	1,14–5,75	0,74	2,11	0,99–4,48

	Püsivalt vajalik ¹			Vajalikkus paraneb ¹			Mõnevõrra pooldajad ¹			Vajalikkus halveneb ¹		
	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%
Eesti keel ⁷	0,82*	2,27	1,17–4,43	0,17	1,18	0,59–2,36	0,40	1,49	0,67–3,32	0,27	1,31	0,69–2,51
Usaldab inimesi	0,18***	1,19	1,08–1,31	0,22***	1,24	1,12–1,38	0,18**	1,20	1,07–1,34	0,12*	1,13	1,02–1,25
Välismissioonid olulised ⁸	1,96***	7,12	4,25–11,91	1,92***	6,83	3,85–12,11	1,72***	5,57	3,01–10,29	0,83**	2,29	1,34–3,90
Kallalatumismisel võimalik kaitsta ⁹	0,40	1,49	0,83–2,67	0,44	1,56	0,84–2,90	0,04	1,04	0,53–2,02	-0,07	0,93	0,48–1,83
Oskused piisavad ¹⁰	1,11***	3,03	1,77–5,18	1,06***	2,88	1,61–5,15	1,01***	2,75	1,48–5,11	-0,28	0,76	0,41–1,39
Tuli hea meelega ¹¹	2,79***	16,29	7,77–34,13	0,47	1,60	0,69–3,72	2,60***	13,40	6,05–29,72	2,35***	10,46	4,89–22,38
Vabatahtlik ¹²	2,03***	7,63	2,46–23,66	1,67**	5,31	1,64–17,22	0,35	1,42	0,42–4,84	-0,26	0,77	0,21–2,84
N								1240				
R ²								0,526				
Üldtest ¹³								840,8 (64)***				

Märkus: statistiline olulisus *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001.

Tähistused: B – regressioonikordaja; Exp(B) – šanside suhte kordaja; N – analüüsitava indiviidide arv; R² – Nagelkerke kordaja. ¹ – taustakategooriaks: püsivalt mittevajalik, ³ – taustakategooriaks: vanus 23+, ⁴ taustakategooriaks: elu kohaks väiksem küla/taalu, ⁵ taustakategooriaks: haridustaseme rakendusõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD), ⁶ – taustakategooriaks: kutse alusel, ⁷ taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel, ⁸ taustakategooriaks: välismissioonidel osalemine ei ole oluline, ⁹ taustakategooriaks: kallaletungimisel ei ole võimalik Eestit kaitsta, ¹⁰ taustakategooriaks: oskused ei oleks kallaletungi korral piisavad, ¹¹ taustakategooriaks: tuli ajateenistusse vastumeelselt, ¹² – taustakategooriaks: kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis vastaja ei oleks astunud ajateenistusse, ¹³ hii-ruut-statistik, sulgudes selle vabadusastmete arv.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Gruppi „mõnevõrra pooldajad” sattumist prognoosivad statistiliselt olulise tähtsusega neli hoiakulist tegurit. Usalduse teguri puhul kehtib sama suundumus – mida rohkem ajateenija leiab, et teisi saab usaldada, muutub tema hinnang ajateenistuse vajalikkusele ainult mõnevõrra ehk ta leiab ka pärast SBK-d, et ajateenistus on kas isikliku arengu või riigi julgeoleku seisukohalt vajalik. Selle kategooria puhul prognoosib kõige paremini oma hinnangut mõnevõrra muutma, ehk olema mõnevõrra pooldajad ajateenistuse vajalikkusele, tunnus „mis tunnetega tuli”. Kui vastanu tuli aega teenima hea meelega, siis eksisteerib tema puhul 13,4 korda suurem tõenäosus, et ta muudab ajateenistuse jooksul mõnevõrra oma hinnangut, ehk pooldab ajateenistust mõnevõrra (kas isikliku arengu või riigi julgeoleku vajalikkuse seisukohast). Sama kehtib ka nende puhul, kelle arvates on välismissioonid olulised (5,6 korda suurem tõenäosus) ja nende puhul, kes hindavad oma oskusi kallaletungi korral piisavaks (2,8 korda suurem tõenäosus). Selle kategooria puhul ei ole statistiliselt olulist rolli kahel hoiakulisel tunnusel: „kallaletungimisel võimalik kaitsta” ja „kui ajateenistus oleks vabatahtlik, kas siis tuleks”.

Statistiliselt olulisi tegureid, mis prognoosivad seda, et ajateenija hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta halveneb (ehk ta leiab pärast SBK läbimist, et ajateenistus ei ole vajalik ei isikliku arengu ega ka mitte riigi julgeoleku seisukohalt), on kokku kolm. Usalduse tunnuse puhul kehtib sama suundumus nagu kolme eelneva kategooria puhul – mida rohkem ajateenija leiab, et teisi saab usaldada, seda suurem on tõenäosus, et hinnang ajateenistuse vajalikkusele pärast SBK läbimist on halvenenud (võrdluses nendega, kes peavad ajateenistust algusest peale ebavajalikuks nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt). Samuti mängivad siin jällegi olulist rolli tunnused välismissioonide olulisuse ning teenistusse hea meelega tuleku kohta. Kui ajateenija leiab, et välismissioonidel osalemine on oluline, on 2,3 korda suurem tõenäosus (palju väiksem kui sama tunnuse teiste kategooriate puhul), et ta hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul halveneb, kui et ta hindab nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d, et ajateenistus on ebavajalik. Sama tendents kehtib ka nende puhul, kes tulevad hea meelega aega teenima (10,5 korda suurem tõenäosus).

Analüüsi põhjal saab kokkuvõtlikult väita, et ajateenistuse vajalikkuse hinnangu muutust või püsivust prognoosivad paremini teised hoiakulised tegurid, mis on analüüsi kaasatud. Hoiakulistest teguritest ei osutunud statistiliselt oluliseks prognoosijaks vaid üks: „võõrriigi relvastatud kallaletungi korral võimalik kaitsta”. Statistiliselt oluliseks prognoosijaks on ka vastanu koduse keele tunnus – venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatel on suurem risk

jääda teenistuse jooksul püsivalt hinnangu juurde, et ajateenistus ei ole vajalik ei isikliku arengu ega ka riigi julgeoleku seisukohalt. Samuti on statistiliselt oluliseks prognoosivaks teguriks see, kas ajateenija tuli teenistusse enda avalduse või kutse alusel. Analüüsitavatest hoiakulistest teguritest on kõige suurem mõju asjaolul, kas ajateenija tuli hea meelega aega teenima või mitte ning kas välismissioonidel osalemist peetakse oluliseks või mitte.

5. Arutelu

Artiklis analüüsiti ajateenijate hinnanguid ajateenistuse vajalikkusele ja hinnangute muutust teenistuse jooksul. Analüüsisist selgus, et suurem osa ajateenijatest leiab, et ajateenistus on kas nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu või ainult riigi julgeoleku või ainult isikliku arengu seisukohalt vajalik (ajateenistuse alguses 80% vastanutest, pärast SBK-d 74% vastanutest). Tulemus kinnitab teadmist, et Eesti ühiskond ja ajateenijad ühe osana sellest on üldiselt ajateenistust pooldavad^{103, 104}. Samas kinnitab analüüs ka seda, et ajateenijad ehk need, keda teenistus isiklikult puudutab, ei hinda ajateenistust nii vajalikuks, kui seda teeb ülejäänud ühiskond^{105, 106} – 92% avaliku arvamuse ja riigikaitse uuringu küsitlusele vastanutest leiab, et ajateenistus on vajalik¹⁰⁷. Kinnitust ei saanud aga see, et ajateenistuse jooksul võib hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta paraneda, mida võis eeldada sellest, ajateenistuse läbinud hindasid ajateenistust vajalikumaks kui need, kes ei ole seda läbinud, aga on kutsealused¹⁰⁸. Samuti saab olulise tulemusena välja tuua selle, et mõlemas küsitlusvoorus leidis suhteliselt palju selliseid (ajateenistuse alguses 21%, pärast SBK-d 26%), kelle hinnangul ei ole ajateenistus vajalik ei Eesti riigi julgeoleku ega ka isikliku arengu seisukohalt. Võrdluseks saab siinkohal välja tuua, et ajateenistust peavad ebavajalikuks kutsealustest 29%, ajateenistuse läbinutest 24%¹⁰⁹ ning kogu elanikkonnast 6% vastanutest¹¹⁰.

¹⁰³ Kivirähk 2017, lk 42.

¹⁰⁴ Turu-uuringute AS 2016.

¹⁰⁵ *Ibid.*, lk 11.

¹⁰⁶ Kivirähk 2017, lk 42.

¹⁰⁷ *Ibid.*, lk 42.

¹⁰⁸ Turu-uuringute AS 2016, lk 11.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Kivirähk 2017, lk 42.

Analüüsi põhjal olid ajateenistuse vajalikkuse hinnangutele statistiliselt olulisteks ja kaalukamateks prognoosivateks tunnusteks mõlemas uuringuetapis hoiakulised tegurid (võrreldes sotsiaaldemograafiliste teguritega). Esmalt saab sotsiaaldemograafiliste näitajate puhul esile tuua, et nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK läbimist ei omanud statistiliselt olulist tähtsust prognoosivate tunnustena ajateenistuse vajalikkuse hinnangule sotsiaaldemograafilised tegurid (peale põhilise koduse keele tunnuse). Eelnevalt lähtudes saab väita, et ajateenijad on rühmana üsna homogeenne grupp. Huvitava aspektina saab välja tuua, et eestikeelsetest kodudest pärit ajateenijate puhul on mõlema uuringuetapi puhul näha, et nad leiavad ajateenistuse vajaliku olevat just Eesti riigi julgeoleku seisukohalt (peale selle on neil ajateenistuse alguses suurem tõenäosus sattuda ka kategooriasse „vajalik mõlemale”), mis on ootuspärane, et eestikeelsest kodust pärit ajateenija hindab ajateenistust just oma isamaa kaitsmise seisukohalt vajalikuks. Eelnevalt väidetut kinnitavad ka varasemate ajateenistuse vajalikkuse ning riigi turvalisuse kohta käivate uuringute tulemused, kus on välja tulnud, et eestlaste ja venelaste väärtushinnangutes on erinevused^{111, 112, 113}, sest tegu on teistsuguse kultuurilise tausta, ajaloo ja traditsioonidega¹¹⁴.

Omapärase tulemusena saab välja tuua selle, et teiste inimeste usaldamise tegur mängis statistiliselt olulist ja tähtsamat rolli ajateenistuse alguses, mitte pärast SBK läbimist, nagu oleks võinud eeldada, et ajateenijate vahel tekib suurem usaldus ja suurem grupitunnetus just aja jooksul ühistegevuses^{115, 116, 117, 118}. Teisisõnu mängib selles kontekstis suurem usaldus teiste inimeste vastu rolli just ajateenistuse alguses ja aja jooksul ei oma see enam nii suurt tähtsust, kas teisi usaldatakse või mitte. Samas oli üldistatud usalduse tunnus oluliseks prognoosivaks tunnuseks vajalikkuse muutuse regressioonianalüüsis, kus kehtis suundumus, et mida rohkemaid inimesi üldiselt usaldatakse, seda suurem on võimalus, et ajateenistust hinnatakse vajalikuks

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Kasearu 2017.

¹¹³ Müürsoo, A. 2016. Eesti elanikkonna hoiakud riigi turvalisuse kohta Eurobaromeetri 2015. aasta eriuuringu andmetel. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

¹¹⁴ Tart, I. 2011. Introduction. Basic Human Values: Social Psychology, Sociology, Culture and the Units of Cultural Communities. – Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. Tart, I. (ed.). Tartu: TÜ kirjastus.

¹¹⁵ Bruggeman 2017.

¹¹⁶ Siebold 2007.

¹¹⁷ King 2006.

¹¹⁸ Bredahl *et al.* 018.

kui et hinnatakse ajateenistust ebavajalikuks nii teenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Mida rohkem usaldatakse teisi, seda suurem on võimalus, et minnakse kaasa ka teiste mõtetega ehk muudetakse oma hoiakut kui et omatakse püsivalt hinnangut, et ajateenistus on ebavajalik.

Analüüsisist selgus, et ligi 2/3 vastanutest pidas ajateenistust kas püsivalt vajalikuks või ebavajalikuks ning ligi kolmandiku (35%) ajateenijate puhul muutus hinnang ehk seeläbi ka hoiak ajateenistuse vajalikkusele, mis omakorda kinnitab teooriat, et hoiakud võivad muutuda^{119, 120, 121, 122, 123, 124}. Hoiakute muutumist võivad põhjustada suured muutused elus^{125, 126, 127} ja muutused rollis, mida indiviid ühiskonnas hetkel kannab¹²⁸. Mõlemad on käesoleva artikli puhul hästi jälgitavad – ajateenija kolib pikaks ajaks oma tuttavast kodusest keskkonnast ära, on väeosas olemise ajal väliskeskkonnast justkui välja lülitatud, täiesti eraldi ja esialgu uudses militaarmaailmas, ümbritsetud uuest seltskonnast, mis kõik kokku annavad aluse väärtushinnangute muutuseks. Analüüsi põhjal ei saa aga väita, et väärtused oleksid sotsialiseerunud või et ajateenijatest oleks tekkinud ühtne, teineteist usaldav ja samade väärtushinnangutega grupp. Samuti saab analüüsi põhjal välja tuua, et nende indiviidide hulk, kelle arvates ei ole ajateenistus ei riigi julgeoleku ega ka isikliku arengu seisukohalt vajalik, suureneb võrreldes teiste gruppidega (ajateenistust riigi julgeoleku ja isikliku arengu seisukohalt vajalikuks pidajad ning mõlema seisukohalt vajalikuks pidajad) veidi rohkem (5% võrra). Huvitav on asjaolu (olenemata sellest, et muutused on väikesed), et teenistuse jooksul jõuab suurem osa respondente (2% võrra) teadmiseni, et ajateenistus on just riigi julgeoleku seisukohalt vajalik ning samas väheneb nende indiviidide hulk (4% võrra), kes leiavad, et ajateenistus on isiklikuks arenguks vajalik. See võib tingitud olla sellest, et tänu õppetööle ajateenistuses jõutakse arusaamani, et riigi seisukohalt on ajateenistus oluline, aga isikliku arengu koha pealt peetakse. Samuti saab siinkohal olulise tulemusena välja tuua,

¹¹⁹ **Bardi, Goodwin** 2011.

¹²⁰ **Maio** 2010.

¹²¹ **Schwartz** 2005.

¹²² **Bardi et al.** 2014.

¹²³ **Kasearu** 2017.

¹²⁴ **Prants** 2013.

¹²⁵ **Bardi, Goodwin** 2011.

¹²⁶ **Bardi et al.** 2014.

¹²⁷ **Maio** 2010.

¹²⁸ **Schwartz** 2005.

et hinnangute muutusi ja püsivust saab tunduvalt paremini ennustada ja kirjeldada teiste kaitsealaste hoiakute põhjal kui sotsiaaldemograafiliste tegurite kaudu, mida sai eeldada ka varasematele uuringutele toetudes^{129, 130}. Olulis- teks prognoosivateks teguriteks olid hinnang välismissioonide olulisusele, tunnetus, kas oskused on piisavad kallaletungi korral, kas aega tuldi teenima hea meelega ning kas teenistusse tuldaks ka siis, kui see ei oleks Eesti riigis kohustuslik, vaid vabatahtlik. Üldistatult saab öelda, et kui leitakse, et välis- missioonid on olulised, oskused on kallaletungi korral piisavad, aega tuldi teenima hea meelega ja tuldaks ka siis, kui see oleks vabatahtlik, siis on ka suurem võimalus, et teenistuse jooksul puudub püsiv hinnang, et ajateenistus ei ole vajalik ei Eesti riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu seisukohalt. Sama saab väita üldise usalduse kohta – mida rohkem üldiselt inimesi usal- datakse, seda suurem on tõenäosus, et teenistuse jooksul ei kujune püsivat hinnangut ajateenistuse ebavajalikkuse kohta.

On teada, et üheks võimalikuks käitumist suunavaks teguriks on hoiakud¹³¹ ja Eesti Kaitseväe seisukohalt on tähtis kujundada ja säilitada posi- tiivseid hoiakuid, et kaitsetegevusse panustajaid oleks rohkem¹³². Seega võiks Eesti Kaitseväe prioriteet olla kaitsealaste hoiakute positiivsemaks muutmine. Selleks, et saavutada parem tulemus väljaõppes – ehk selle artikli kontekstis – saavutada rohkemate indiviidide puhul, et neil oleks ajateenistuse algusest peale ja ka teenistuse jooksul püsiv hinnang, et ajateenistus on vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt (50% vastanutest) või et nende hinnang ajateenistuse vajalikkusele paraneks tee- nistuse jooksul (14% vastanutest), tuleks tegeleda kolme aspektiga. Esiteks mõjutab ajateenijate hoiakud kogu ühiskond ja seal levivad arusaamad¹³³. Seega tuleks tegeleda teavitustööga kogu Eesti ühiskonnas, selgitades näiteks ajateenistuse vajalikkust ja murda negatiivseid müüte. Teise punktina saab välja tuua, et kuna analüüsist selgus, et ei ole ühtegi sotsiaalset gruppi (v.a lõhe eesti- ja venekeelsete vahel), kellega saaks otseselt selles küsimuses „tegeleda”, siis tuleks pigem jälgida ja proovida suunata kaitsealaseid hoiakuid, k.a ajateenistuse vajalikkuse mõistmist. Eriti oluline on positiivne hoiak välismissioonide olulisuse küsimuses, tänu millele leitakse, et ajateenistus on pigem vajalik kui ebavajalik. Samuti on Kaitseväe puhul positiivsema

¹²⁹ Kasearu 2017.

¹³⁰ Sundberg 2016.

¹³¹ Ajzen 1991.

¹³² Narusk 2010.

¹³³ Leander 2004.

hoiakuga (leiavad, et ajateenistus on vajalik) need indiviidid, kes arvavad, et nende oskused on kallaletungi korral piisaval. Teisisõnu tuleks tegeleda ka ajateenijate vaimsema poolega – süstida neisse eneseusku ja kindlust, et nende oskused on piisavad. Kolmandana saab välja tuua, et püsivalt hindavad ajateenistust vajalikuks need ajateenijad, kes tulevad aega teenima hea meelega, mistõttu tuleks tegeleda positiivsete hoiakute loomise ja kujundamisega juba enne ajateenistusse astumist.

6. Kokkuvõte

Kokkuvõtlikult saab öelda, et ajateenijate hinnangud (ehk seeläbi ka hoiakud) ajateenistuse vajalikkusele võivad teenistuse jooksul muutuda. 2016. aastal aega teenima asunudest ligikaudu kolmandik muutis oma hoiakut ajateenistuse jooksul teenistuse vajalikkuse kohta ning ülejäänud 2/3 jäid ka pärast SBK-d kindlaks oma ajateenistuse alguses antud hinnangule, leides et ajateenistus on vajalik nii isikliku arengu kui ka Eesti riigi julgeoleku seisukohalt või et ajateenistus ei ole kummagi seisukohalt vajalik. Ühtset kindlat tendentsi – kas hoiakuid muudetakse Kaitseväele positiivsemas või negatiivsemas suunas, välja tuua ei saa. Märkimisväärne on siinkohal asjaolu, et mingeid kindlaid sotsiaalseid gruppe, kes oma hoiakuid muudaks, ei õnnestunud välja selgitada. Tõdeda saab vaid seda, et eesti keelt põhilise koduse keelena rääkivate ajateenijate puhul on võrreldes venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatega suurem tõenäosus, et nad peavad ajateenistust püsivalt teenistuse jooksul vajalikuks. Samuti saab analüüsi põhjal öelda, et nende puhul, kes astusid ajateenistusse omal algatusel, on suurem võimalus, et nad muudavad oma hoiakud ajateenistuse vajalikkuse kohta vaid mõnevõrra, ehk leiavad pärast SBK lõppu, et ajateenistus on vajalik kas isikliku arengu või Eesti riigi julgeoleku seisukohalt. Analüüsist selgus, et paremini on ajateenistuse vajalikkuse hinnangu muutus seletatav teiste kaitseteemalitse hoiakute kaudu, mis olid ajateenijatel välja kujunenud pärast SBK lõppu. Üldine tendents on, et mida positiivsema hoiakuga ollakse erinevates kaitseteemalistes küsimustes, seda suurem on tõenäosus, et ajateenistust hinnatakse nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d vajalikuks või et hinnang ajateenistuse vajalikkusele paraneb ja vastupidi. Peale selle on oluliseks mõjutajaks asjaolu, kas tuldi hea meeleaga aega teenima või mitte ja kas tuldaks teenistusse ka siis, kui see ei oleks Eesti Vabariigis kohustuslik, vaid vabatahtlik. Kui ollakse positiivselt meelestatud (tuldi hea meeleaga ja asutakse aega teenima ka siis, kui see ei oleks kohustuslik), siis hinnatakse ka ajateenistuse vajalikkust positiivsemat ja vastupidi.

Lisad

Lisa 1

Lisatabel 1. Ajateenistuse vajalikkuse muutus

Kas ajateenistus on vajalik Eesti riigi julgeoleku ja/või isikliku arengu seisukohalt? 2. uuringuetapp						
Kas ajateenistus on vajalik Eesti riigi julgeoleku ja/või isikliku arengu seisukohalt? 1. uuringuetapp		Vajalik mõlemale	Vajalik riigi julgeolekule	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalegi vajalik	Kokku
	Vajalik mõlemale	547	75	37	69	728
	Vajalik riigi julgeolekule	52	73	6	33	164
	Vajalik isiklikuks arenguks	47	13	30	51	141
	Pole kummalegi vajalik	32	31	14	189	266
Kokku	678	192	87	342	1299	

Märkus: Kollasega – „püsivalt vajalik“; rohelisega – „vajalikkus paraneb“; lillaga – „mõnevõrra pooldajad“; punasega – „vajalikkus halveneb“; sinisega – „püsivalt mittevajalik“.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Lisatabel 2. Kirjeldav statistika I etapi põhitunnusele „Kas peate ajateenistust vajalikuks isikliku arengu ja/või Eesti riigi julgeoleku jaoks?”

		I etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Väärtused/ vastusevariandid	Vajalik mõlemale	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalgi vajalik	Kokku
Vastaja vanus	17–19a	281 69,9%	45 11,2%	42 10,4%	34 8,5%	402 100%
	20–22a	388 50,3%	99 12,8%	87 11,3%	197 25,6%	771 100%
	23+a	59 46,8%	20 15,9%	12 9,5%	35 27,8%	126 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	63,7 (df = 6)				
	Crameri V	0,157				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Põhiline kodune keel	Eesti	664 59,5%	160 14,3%	98 8,8%	194 17,4%	1116 100%
	Vene	64 35%	4 2,2%	43 23,5%	72 39,3%	183 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	103,7 (df = 3)				
	Crameri V	0,282				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Vastaja elukoht	Suur linn (Tln, Trt, Nrv)	270 48,2%	80 14,3%	76 13,6%	134 23,9%	560 100%
	Maakonnakeskus/väikelinn/alev	200 61,5%	36 11,1%	30 9,2%	59 18,2%	325 100%
	Alevik/suurem küla	101 60,1%	18 10,7%	14 8,3%	35 20,8%	168 100%
	Väiksem küla/talu	157 63,8%	30 12,2%	21 8,5%	38 15,4%	1299 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	27,4 (df = 9)				
	Crameri V	0,084				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

		I etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunmus	Väärtused/ vastusevariandid	Vajalik mõle- male	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kumma- legi vajalik	Kokku
Haridustase	Põhiharidus või kutseharidus põhihariduse baasil	161 56,5%	26 9,1%	34 11,9%	64 22,5%	285 100%
	Keskharidus	409 59,9%	84 12,3%	69 10,1%	121 17,7%	683 100%
	Kutseharidus keskhariduse baasil/keskeriharidus	125 50,8%	37 15%	26 10,6%	58 23,6%	246 100%
	Rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD)	33 38,8%	17 20%	12 14,1%	23 27,1%	85 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	22,7 (df = 9)				
	Crameri V	0,076				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,01				
Mille alusel astus ajateenistusse	Omal algatusel	382 71,1%	57 10,6%	51 9,5%	47 8,8%	537 100%
	Kutse alusel	346 45,4%	107 14%	90 11,8%	219 28,7%	762 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	103,2 (df = 3)				
	Crameri V	0,282				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Kui oleks vabatahtlik, kas oleks astunud	Jah	366 92,9%	13 3,3%	11 2,8%	4 1%	394 100%
	Ei	313 37,5%	144 17,3%	124 14,9%	253 30,3%	834 100%
	Kokku	679 55,3%	157 12,8%	135 11%	257 20,9%	1228 100%
	χ^2	334,6 (df = 3)				
	Crameri V	0,522				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,000				

		I etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Väärtused/ vastusevariandid	Vajalik mõlemale	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalgi vajalik	Kokku
Mis tunnetega tuli	Hea meelega	566 84,7%	44 6,6%	42 6,3%	16 2,4%	668 100%
	Vastumeelselt	162 25,7%	120 19%	99 15,7%	250 39,6%	631 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	487,7 (df = 3)				
	Crameri V	0,613				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,000				
Osalemine välismissioonidel	Oluline	627 66,5%	129 13,7%	69 7,3%	118 12,5%	943 100%
	Ei ole oluline	99 28,4%	33 9,5%	70 20,1%	147 42,1%	349 100%
	Kokku	726 56,2%	162 12,5%	139 10,8%	265 20,5%	1292 100%
	χ^2	216,8 (df = 3)				
	Crameri V	0,410				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Kallalretungimisel võimalik kaitssta	Jah	464 73,8%	80 12,7%	29 4,6%	56 8,9%	629 100%
	Ei	237 38,7%	78 12,7%	107 17,5%	190 31%	612 100%
	Kokku	701 56,5%	158 12,7%	136 11%	246 19,8%	1241 100%
	χ^2	191,1 (df = 3)				
	Crameri V	0,392				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Usaldab inimesi	N	728	164	141	266	1299
	M	6,36	6,28	5,99	5,01	6,03
	F-statistik	22,4 (df = 3)				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

Märkus: N – indiviidide arv, M – keskmine.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Lisatabel 3. Kirjeldav statistika II etapi põhitunnusele „Kas peate ajateenistust vajalikuks isikliku arengu ja/või Eesti riigi julgeoleku jaoks?”

		II etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Väärtused/ vastusevariandid	Vajalik mõle- male	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kumma- legi vajalik	Kokku
Vastaja vanus	17–19a	253 62,9%	57 14,2%	22 5,5%	70 17,4%	402 100%
	20–22a	368 47,7%	111 14,4%	58 7,5%	234 30,4%	771 100%
	23+	57 45,2%	24 19%	7 5,6%	38 30,2%	126 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	34,2 (df = 6)				
	Crameri V	0,115				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Põhiine kodune keel	Eesti	617 55,3%	185 16,6%	63 5,6%	251 22,5%	1116 100%
	Vene	61 33,3%	7 3,8%	24 13,1%	91 49,7%	183 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	89,2 (df = 3)				
	Crameri V	0,262				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Vastaja elukoht	Suur linn (Tln, Trt, Nrv)	257 45,9%	87 15,5%	47 8,4%	169 30,2%	560 100%
	Maakonnakeskus/väikelinn/alev	181 55,7%	43 13,2%	22 6,8%	79 24,3%	325 100%
	Alevik/suurem küla	94 56%	23 13,7%	8 4,8%	43 25,6%	168 100%

		II etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Väärtused/ vastusevariandid	Vajalik mõle- male	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kumma- legi vajalik	Kokku
Vastaja elukoht	Väiksem küla/talu	146 59,3%	39 15,9%	10 4,1%	51 20,7%	246 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	21,5 (df = 9)				
	Crameri V	0,074				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,05				
Haridustase	Põhiharidus või kutseharidus põhihariduse baasil	155 54,4%	27 9,5%	17 6%	86 30,2%	285 100%
	Keskharidus	367 53,7%	114 16,7%	45 6,6%	157 23%	683 100%
	Kutseharidus keskhariduse baasil/keskeriharidus	122 49,6%	34 13,8%	21 8,5%	69 28%	246 100%
	Rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD)	34 40%	17 10%	4 4,7%	30 35,3%	85 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	21,5 (df = 9)				
	Crameri V	0,074				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,05				
Mille alusel astus ajateenistusse	Omalt algatusel	345 64,2%	69 12,8%	37 6,9%	86 16%	537 100%
	Kutse alusel	333 43,7%	123 16,1%	50 6,6%	256 33,6%	762 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	64,8 (df = 3)				
	Crameri V	0,223				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

		II etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Väärtused/ vastusevariandid	Vajalik mõle- male	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kumma- legi vajalik	Kokku
Kui oleks vabatahtlik, kas oleks astunud	Jah	371 89%	15 3,6%	16 3,8%	15 3,6%	417 100%
	Ei	307 34,8%	177 20,1%	71 8%	327 37,1%	882 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	339,1 (df = 3)				
	Crameri V	0,511				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Mis tunnetega tuli	Hea meelega	485 72,6%	69 10,3%	40 6%	74 11,1%	668 100%
	Vastumeelselt	193 30,6%	123 19,5%	47 7,4%	268 42,5%	631 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	150,7 (df = 3)				
	Crameri V	0,439				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Osalemine välismissioonidel	Oluline	604 64,3%	157 16,7%	49 5,2%	130 13,8%	940 100%
	Ei ole oluline	74 20,6%	35 9,7%	38 10,6%	212 59,1%	359 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	316,3 (df = 3)				
	Crameri V	0,493				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

		II etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Väärtused/ vastusevariandid	Vajalik mõle- male	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kumma- legi vajalik	Kokku
Kallalatumisemise võimalik kaitsta	Jah	444 71,6%	97 15,6%	16 2,6%	63 10,2%	620 100%
	Ei	234 34,5%	95 14%	71 10,5%	279 41,1%	679 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	234,1 (df = 3)				
	Crameri V	0,424				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Oskused piisavad	Jah	506 70,1%	104 14,4%	37 5,1%	75 10,4%	722 100%
	Ei	144 27,8%	85 16,4%	46 8,9%	243 46,9%	518 100%
	Kokku	650 52,4%	189 15,2%	83 6,7%	318 25,6%	1240 100%
	χ^2	266,9 (df = 3)				
	Crameri V	0,464				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Usaldab inimesi	N	678	192	87	342	1299
	M	6,42	5,77	5,51	4,91	5,86
	F-statistik	31,0 (df = 3)				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

Märkus: N – indiviidide arv, M – keskmine.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Lisatabel 4. Kirjeldav statistika vajalikkuse muutuse tunnusele

Tunnus	Vajalikkuse muutus						
	N/%						
	Väärtused/ vastusevariandid	Püsivalt vajalik	Vajalikkus paraneb	Mõnevõrra pooldajad	Vajalikkus halveneb	Püsivalt mitte- vajalik	Kokku
Vastaja vanus	17–19	241 60%	43 10,7%	48 11,9%	46 11,4%	24 6%	402 100%
	20–22	352 45,7%	114 14,8%	71 9,2%	94 12,2%	140 18,2%	771 100%
	23+	57 45,2%	19 15,1%	12 9,5%	13 10,3%	25 19,8%	126 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	47,0 (df = 8)					
	Crameri V	0,134					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Põhiline kodune keel	Eesti	597 53,5%	152 13,6%	116 10,4%	122 10,9%	129 11,6%	1116 100%
	Vene	53 29%	24 13,1%	15 8,2%	31 16,9%	60 32,8%	183 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	73,2 (df = 4)					
	Crameri V	0,237					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Vastaja elukoht	Suur linn (Tln, Trt, Nrv)	252 45%	86 15,4%	53 9,5%	70 12,5%	99 17,7%	560 100%
	Maakonnakeskus/ väikelinn/alev	167 51,4%	42 12,9%	37 11,4%	37 11,4%	42 12,9%	325 100%
	Alevik/suurem küla	89 53%	21 12,5%	15 8,9%	18 10,7%	25 14,9%	168 100%
	Väiksem küla/talu	142 57,7%	27 11%	26 10,6%	28 11,4%	23 9,3%	246 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	19,4 (df = 12)					
	Crameri V	0,071					
	Olulisuse tõenäosus	p = 0,079					

Haridustase	Põhiharidus või kutseharidus põhihariduse baasil	128 44,9%	46 16,1%	25 8,8%	44 15,4%	42 14,7%	285 100%
	Keskharidus	367 53,7%	83 12,2%	76 11,1%	72 10,5%	85 12,4%	683 100%
	Kutseharidus keskhariduse baasil/keskeriharidus	118 48%	35 14,2%	24 9,8%	26 10,6%	43 17,5%	246 100%
	Rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD)	37 43,5%	12 14,1%	6 7,1%	11 12,9%	19 22,4%	85 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	20,4 (df = 12)					
	Crameri V	0,072					
	Olulisuse tõenäosus	p = 0,059					
Mille alusel astus ajateenistusse	Omaalgatuslikult	328 61,1%	59 11%	64 11,9%	57 10,6%	29 5,4%	537 100%
	Kutse alusel	322 42,3%	117 15,4%	67 8,8%	96 12,6%	160 21%	762 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	83,5 (df = 4)					
	Crameri V	0,254					
Olulisuse tõenäosus	p < 0,001						
Mis tunnetega tuli	Hea meelega	483 72,3%	37 5,5%	74 11,1%	63 9,4%	11 1,6%	668 100%
	Vastumeelselt	167 26,5%	139 22%	57 9%	90 14,3%	178 28,2%	631 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	366,5 (df = 4)					
	Crameri V	0,531					
Olulisuse tõenäosus	p < 0,001						
Kui oleks vabatahtlik, kas oleks astunud	Jah	340 81,5%	40 9,6%	22 5,3%	10 2,4%	5 1,2%	417 100%
	Ei	310 35,1%	136 15,4%	109 12,4%	143 16,2%	184 20,9%	882 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	264,1 (df = 4)					
	Crameri V	0,451					
Olulisuse tõenäosus	p < 0,001						

Tunnus	Vajalikkuse muutus						
	N/%						
	Väärtused/ vastusevariandid	Püsivalt vajalik	Vajalikkus paraneb	Mõnevõrra pooldajad	Vajalikkus halveneb	Püsivalt mitte- vajalik	Kokku
Osalemine välismissioonidel	Oluline	568 60,4%	142 15,1%	100 10,6%	77 8,2%	53 5,6%	940 100%
	Ei ole oluline	82 22,8%	34 9,5%	31 8,6%	76 21,2%	136 37,9%	359 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	303,3 (df = 4)					
	Crameri V	0,483					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Kallalatumisemisel võimalik kaitssta	Jah	408 65,8%	92 14,8%	57 9,2%	35 5,6%	28 4,5%	620 100%
	Ei	242 35,6%	84 12,4%	74 10,9%	118 17,4%	161 23,7%	679 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	181,3 (df = 4)					
	Crameri V	0,374					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Oskused piisavad	Jah	467 64,7%	103 14,3%	77 10,7%	37 5,1%	38 5,3%	722 100%
	Ei	161 31,1%	64 12,4%	50 9,7%	108 20,8%	135 26,1%	518 100%
	Kokku	628 50,6%	167 13,5%	127 10,2%	145 11,7%	173 14%	1240 100%
	χ^2	225,7 (df = 4)					
	Crameri V	0,427					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Usaldab inimesi	N	650	176	131	153	189	1299
	M	6,23	6,28	5,95	5,37	4,54	5,86
	F-statistik	21,2 (df = 4)					
Olulisuse tõenäosus	p < 0,001						

Märkus: N – indiviidide arv, M – keskmine.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Kirjandus

- Ajzen, I.** 1991. The Theory of Planned Behavior. – Organizational Behavior and Human Decision Processes, Vol. 50, Issue 2, pp. 179–211.
- Bardi, A.; Goodwin, R.** 2011. The dual route to value change: Individual processes and cultural moderators. – Journal of Cross-Cultural Psychology, Vol. 42, pp. 271–287.
- Bardi, A.; Buchanan, K. E.; Goodwin, R.; Robinson, M.; Slabu, L.** 2014. Value Stability and Change During Self-Chosen Life Transitions: Self-Selection Versus Socialization Effects. – Journal of Personality and Social Psychology 2014, Vol. 106, No.1, pp. 131–147.
- Bardi, A.; Goodwin, R.** 2011. The Dual Route to Value Change: Individual Processes and Cultural Moderators. – Journal of Cross-Cultural Psychology. Vol 42(2), pp. 271–287.
- Bardi, A.; Calogero, R. M.; Mullen, B.** 2008. A New Archival Approach to the Study of Values and Value-Behavior Relations: Validation of the Value Lexicon. – Journal of Applied Psychology, Vol. 93, pp. 483–497.
- Bergman, M. M.** 1998. Social representations as the mother of all behavioral predispositions? The relations between social representations, attitudes, and values. – Papers on Social Representations, Vol. 7, pp. 77–83.
- Breidahl, K. N.; Holtug, N.; Kongshøj, K.** 2018. Do shared values promote social cohesion? If so, which? Evidence from Denmark. – European Political Science Review, Vol. 10(1), pp. 97–118.
- Bruggeman, J.** 2018. Consensus, cohesion and connectivity. – Social Networks, Vol 52, pp. 115–119.
- Calogero, R. M.; Bardi, A.; Sutton, R.** 2009. A need basis for values: Associations between the need for cognitive closure and value priorities. – Personality and Individual Differences, Vol. 46, pp. 154–159.
- Core Values.** Swedish Armed Forces kodulehekül.
<<https://www.forsvarsmakten.se/en/about/vision/core-values/>> (14.02.2018).
- Eagly, A. H.; Chaiken, S.** 1993. The psychology of attitudes. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College.
- Eesti julgeolekupoliitika alused** 2010. Riigikogus heaks kiidetud 12.05.2010.
<http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/JPA_2010.pdf> (05.10.2017).
- Eesti Vabariigi põhiseadus** 1992. Vastu võetud 28.06.1992.
<<https://www.riigiteataja.ee/akt/12846827>>.
- Kaitseväe eetikakoodeks** 2016. Kinnitatud Kaitseväe juhataja 17.02.2016 käskkirjaga nr 54.
<<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/symbolika/Kv%20eetikakoodeks%20KVJ%20kk%20nr%2054.pdf>> (12.11.2017).
- Kaitseväe sisemäärustik** 2013. Kinnitatud Kaitseväe juhataja 05.04.2013 käskkirjaga nr 95.
<<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/organisatsioon/õigusaktid/Kaitsev%C3%A4e%20sisem%C3%A4r%C3%B6stik.pdf>> (12.11.2017).

- Kaitseväeteenistuse seadus** 2012. Vastu võetud 13.06.2012.
<<https://www.riigiteataja.ee/akt/110072012001>> (02.12.2017)
- Kasearu, K.** 2017. Ajateenistuse vajalikkus ja Kaitseväe kuvand – mil määral muutuvad ajateenijate arvamused ajateenistuse jooksul? – Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused. Artiklikogumik. Tartu: SJKK.
<https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/ajateenistuse_vajalikkus_ja_kaitsevae_kuvand.pdf> (16.10.2017).
- King, A.** 2006. The Word of Command. Communication and Cohesion in the Military. – Armed Forces and Society, Vol. 32, No 4, pp. 493–12.
- Kivirähk, J.** 2017. Avalik arvamus ja riigikaitse. Tellija: Kaitseministeerium. Tallinn: Turu-uuringute AS.
<http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/avalik_arvamus_ja_riigikaitse_oktoober_2017.pdf> (03.04.2017).
- Kohlberg, L.; Hersh, R. H.** 1977. Moral Development: A Review of the Theory. – Theory Into Practice, Vol. 16, Issue 2, pp. 53–59.
- Land Force** 2014. Lithuanian Armed Forces kodulehekülj.
<https://kariuomene.kam.lt/en/structure_1469/land_force.html> (25.02.2018).
- Leander, A.** 2004. Drafting community: understanding the fate of conscription. – Armed Forces and Society, Vol. 30(4), pp. 571–599.
- Lilleoja, L.; Tart, I.** 2011. Estonian Basic Value Structures. – Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. Ed. by Tart, I. Tartu: TÜ Kirjastus, pp. 39–62.
- Maio, G. R.** 2010. Mental representations of social values. – Advances in experimental social psychology, Vol. 42. Ed. by Zanna, P. New York, NY: Academic Press, pp. 1–43.
<<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260110420018?showall%3Dtrue%26via%3Dihub>> (16.02.2018).
- Marshall, A.** 2017. US Navy Values&Standards. US Navy Core Values. Boot Camp & Military Fitness Institute kodulehekülj.
<<https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.com/2017/06/23/us-navy-values-standards/>> (24.02.2018).
- Müürsoo, A.** 2016. Eesti elanikkonna hoiakud riigi turvalisuse kohta Eurobaromeetri 2015. aasta eriuuringu andmetel. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool
- Narusk, J.** 2010. Ajateenijate riigikaitsetahe ja sellest aru saamine 2001 võrdlus 2010 Kirde kaitseringkonna ajateenijatega. Lõputöö. Tartu: KVÜÕA.
<https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_41887_download&client_id=uusilias> (16.01.2018)
- Patterson, M. S.; Phipps, J. E.** 2002. Ethics – Redirecting the Armys Moral Compass. Harvard University, John F. Kennedy School of Government. National Security Programm.
<<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a404268.pdf>> (16.10.2017).
- Prants, R.** 2013. Ajateenijate hoiakute muutmine sõduribaaskursuse jooksul. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
<https://digiriidul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/84/2013_Prants.pdf?sequence=1> (09.09.2017).

- Pungar, M.** 2014. Ajateenijast juhtide hoiakute kujundamine Kuperjanovi ja Viru jalaväepataljoni jalaväekompaniide näitel. Magistritöö. Tartu: KVÜÕA. <https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_30910_download&client_id=uusilias> (10.01.2018).
- Realo, A.** 2013. Väärtused. Eesti inimarengu aruanne 2012/2013. Eesti maailmas. Tallinn: Eesti Koostöökoogu, lk 43–53. <https://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf> (08.04.2018).
- Roberts, C.** 2010. Measuring Social Attitudes. – Social Measurement through Social Surveys: An Applied Approach. Ed. by Blumer, M.; Gibbs, J.; Hyman, L. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Roccas, S.; Sagiv, L.; Schwartz, S. H.; Knafo, A.** 2002. The Big Five personality factors and personal values. – Personality and Social Psychology Bulletin, Vol. 28, pp. 789–801.
- Rokeach, M.** 1973. The nature of human values. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H.** 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. – Advances in experimental social psychology, Vol. 25. Ed. by Zanna, M. New York: Academic Press, pp. 1–65. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260108602816>>.
- Schwartz, S. H.** 2005. Validity and applicability of the theory of values. – Valores e comportamentos nas organizacoes. Ed. by Tamayo, A.; Porto, J. B. Petropolis, Brasilia: Editora Vozes, pp. 56–95.
- Siebold, G. L.** 2007. The Essence of Military Group Cohesion. – Armed Forces and Society, Vol. 33, No. 2, pp. 286–295.
- Sundberg, R.** 2016. Value Stability and Change in an ISAF Contingent. – Journal of Personality, Vol. 84(1), pp. 91–102.
- Tart, I.** 2011. Introduction. Basic Human Values: Social Psychology, Sociology, Culture and the Units of Cultural Communities. – Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. Ed. by Tart, I. Tartu: TÜ Kirjastus, pp. 5–8.
- The Army Values.** U.S. Army. Army.mil kodulehekülg. <<https://www.army.mil/e2/downloads/rv7/values/armyvalues.pdf>> (25.02.2018).
- Turu-uuringute AS.** 2016. Arvamused Kaitseväest enne ja pärast ajateenistust. Tallinn. <<https://www.kra.ee/static/Aruanne-2016.pdf>> (11.11.2017).
- Uuk, R.** 2013. Eesti ajateenistuse müüdid. Risto Uuk kodulehekülg. <<http://www.ristouuk.com/eesti-ajateenistuse-muudid/>> (26.02.2018).
- Values and Standards of the British Army** 2008. Great Britain, British Army. <<http://ethics.iit.edu/ecodes/node/5512>> (12.02.2018).

ANET MÜÜRSOO, BA

Tartu Ülikooli sotsioloogia eriala magistrant